

<http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/420/>

Suomen kaupallinen värinnimityssanasto

**Suomen kielen pro gradu
-tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
kesällä 1997**

Marika Mäntylä

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos SUOMEN KIELEN LAITOS
Tekijä MARIKA MÄNTYLÄ	
Työn nimi SUOMEN KIELEN KAUPALLINEN VÄRIENNIMITYSSANASTO	
Oppiaine SUOMEN KIELI	Työn laji PRO GRADU -työ
Aika SYYSKUU 1997	Sivumäärä 79
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tutkia käsityölehtien ja postimyyntiluetteloissa esiintyviä värinimityksiä rakenteen, semantiikan ja viestinnällisen arvon kannalta. Tutkimusaineistona käytettiin vuosien 1975 ja 1994 <i>Suuri Käsityökerho</i> -lehtiä, vuoden 1994 <i>Sandra</i> -lehtiä sekä Anttilan ja Elloksen postimyyntiluetteloita. Kaiken kaikkiaan nimityksiä kertyi 278.</p> <p>Aineistossa oli eniten aiheperäisiä ja vertailuun perustuvia värejä, ja mikäli uudet yhdistämättömät värit käsitetään niiden ellipseiksi, aiheperäiset ja vertailuun perustuvat värinimitykset muodostavat 70 prosenttia materiaalista. Postimyyntiluetteloissa on enemmän uusia, yhdistämättömiä värejä kuin käsityölehdissä.</p> <p>Värit ovat peräisin ympäristöstämme, ja voimme löytää sieltä tyypillisen värisiä esineitä, joita varten meillä on jo sanat, joten on ymmärrettävää, että käytämme näitä sanoja apuna värien luonnehtimisessa. Suosituin aihepiiri on kasvimaailma, josta ovat peräiset esimerkiksi sellaiset ilmaukset kuin <i>pähkinänruskea</i> ja <i>aprikoosi</i>. Myös ruoka-, mauste- ja nautintoaineista muodostetut nimet ovat suosittuja. Tähän samaan ryhmään kuuluvat kaikki kulttuurituotteista tai tarustosta peräisin olevat nimet. Myös metallit, väriaineet, paikannimet, ihminen itse sekä luonto ja luonnonilmiöt ovat pohjana värejä nimettäessä.</p> <p>Vertailuun perustuva systeemi toimii viestinnällisesti hyvin, mikäli verrattavalla entiteetillä on tyypillinen vakioväri. Käsityölehtien ja postimyyntiluetteloiden houkuttelevalta ja siten myyvältä kuulostavat väri-ilmaukset synnyttivät informanteissa voimakkaita mielleyhtymiä, mutta siitä huolimatta informantit eivät tieneet, millaista väriä jollakin nimellä tarkoitetaan. Nimitys on helpoimmin mielettävissä, mikäli perusosana on väri. Kaksiosaiset nimet on helpompi mieltää kuin uudet yhdistämättömät värit. Veteen liittyvät ja yleensäkin siniset värit ovat tuttuja, ja paikannimet kaikkein vieraimpia.</p>	
Asiasanat VÄRIT, VÄRIENNIMET	
Säilytyspaikka JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO

1.1. Aiempi tutkimus	1
1.2. Väri fysikaalisena ja fenomenologisena ilmiönä	2
1.3. Eri kielten värinnimityssystemit	5
1.3.1. Kulttuurin ja kielen vaikutus maailman luokitteluun	5
1.3.2. Värinnimitysten synty	8
1.3.3. Berlinin ja Kayn hypoteesi	10
1.4. Tutkimuksen tavoitteet ja menetelmät	12
1.5. Tutkimusaineisto	13

2. VÄRINNIMITYSSYSTEEMI

2.1. Perusvärit	14
2.2. Uudet yhdistämättömät värit	16
2.3. Intersektioon viittaavat värit	18
2.4. Valoisuuteen ja kylläisyyteen viittaavat yhdyssanat	19
2.5. Aiheperäiset ja vertailuun perustuvat värit	20

3. VÄRINNIMIEN SEMANTIikka JA ALKUPERÄ

3.1. Aineiston esittelyn periaatteista	24
3.2. Aineiston esittely	26

4. VÄRINNIMIEN JAKAUMA

4.1. Rakenne	69
4.2. Vuosien 19755 ja 1994 Suuri Käsiyökerho	70
4.3. Sandra	72
4.4. Postimyyntiluettelot	74

5. TESTI

5.1. Tehtävät	76
5.2. Valoisuuteen liittyvä tarkkuus	77
5.3. Värien tunnistus ja luonnehdinta	79

6. PÄÄTÄNTÖ

83

LÄHTEET

Aineslähteet	86
Muu kirjallisuus	87
Painamattomat lähteet	89

LITTEET

1. JOHDANTO

1.1. Aiempi tutkimus

Värit ovat kiinteä osa jokapäiväistä elämäämme ja ympäristöämme. Väreihin yhdistyy taianomaisuus, ja ne on liitetty kulttimenoihin. Niille on annettu vertauskuvallisia merkityksiä, joiden pohjalta ihminen on värittänyt niin itsensä kuin ympäristönsäkin. Värisymboliikka on läsnä niin häissä kuin vallankumouksissakin.

Värejä on tutkittu sekä niiden fysikaalisten ominaisuuksien että havaittavuuden kannalta. Kielitieteilijät ovat kiinnostuneet väriennimityksistä, joka on aiheena otollinen, sillä väriennimet ovat suhteellisen helposti rajattava sanakenttä. Toisaalta kenttä on dynaaminen, se kasvaa ja muuttuu koko ajan.

Eri kielten väriennimityssystemit eroavat toisistaan, ja on olemassa kymmenittäin tai artikkelit mukaan lukien jopa sadoittain tutkimuksia, jotka käsittelevät väriennimityksiä joko kielikohtaisesti tai semanttisen systematiikan kannalta. Useissa lingvistiikan ja erityisesti semantiikan yleisesityksissä käytetään nimenomaan väriennimityksiä esimerkkinä semanttisten kenttien erilaisesta rakenteesta eri kielissä. Sapirin ja Whorfin hypoteesi pohjautuu pitkälti väriennimiin, toisaalta hypoteesi on todistettu vääräksi juuri väriennimien avulla (Hakulinen & Leino 1983: 207.) Kielten välisten erojen asemesta huomio onkin kiinnitetty universaaleihin piirteisiin. Neurofysiologiset tutkimukset tukevat tätä tutkimussuuntaa.

Berlin ja Kay ovat tutkineet 98:aa eri kielikuntiin kuuluvaa kieltä ja havainneet, että värit ilmaantuvat kaikkiin kieliin samassa järjestyksessä. Vuonna 1969 ilmestynyt *Basic Color Term. Their Universality and Evolution* -kirjaa pidetään alan raamattuna, ja siihen viitataan kaikissa vähänkään aihetta sivuavissa kirjoissa ja julkaisussa. Myös perusvärin määritelmä on lähtöisin Berliniltä ja Kaylta, joskin McDaniel on myöhemmin tarkentanut määritelmää (Kay & McDaniel 1978: 67).

Fennistit ovat kuitenkin tarttuneet aiheeseen nihkeästi. Kosken kattavaa *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä* lukuun ottamatta aiheesta ei ole ilmestynyt edes artikkelia. Pro gradu -työt ovat joko vanhoja, kuten Oiva Ruthin *Suomen kielen värinimet* vuodelta 1957 ja Laura Kelpin *Itämerensuomalaisten kielten värinimet* vuodelta 1957, tai vain sivuavat aihetta, kuten Juha Norvanteen värinimitysten toissijaista käyttöä käsittelevä pro gradu. Tanskalaisen Kornerupin *Värien kirjassa* käsitellään värikarttojen lisäksi myös värinimityksiä, mutta teos on vanha eikä se kaikilta osin sovellu suomeen. Kielemme rakenne eroaa indoeurooppalaisista kielistä, ja etenkin nimien alkuperää käsittelevässä luvussa kulttuurierot tulevat esiin. Suomessa puhutaan enemminkin *postinoranssista* kuin *postinpunaisesta*, ja meille Marimekko on tutumpi käsite kuin kööpenhaminalainen posliinitehdas ja sen astiastojen sinervät reunukset.

1.2. Väri fysikaalisena ja fenomenologisena ilmiönä

Radioaallot, valo sekä röntgen- ja gammasäteily ovat aaltoliikkeenä etenevää sähkömagneettista energiasäteilyä. Näkyvän valon aallonpituus on 400—700 millimetrin miljoonasosaa eli nanometriä. Näköreseptorin adekvaattisena ärsykkeenä oleva valosäteily tavoittaa silmän joko suoraan valolähteestä tai eri pinnoista eri tavoin heijastuneena. Valkoinen valo voi taittuessaan hajaantua yhdysosiinsa eli komponentteihinsa. Erilaiset pinnat heijastavat toisistaan poikkeavalla tavalla näitä komponentteja, ja esineet näyttävät erivärisiltä. Koska kaikki näkeminen perustuu suoranaiseen tai heijastuneeseen säteilyyn, voidaan määrittellä kaikki se, minkä koemme visuaalisesti olevan värejä ja värien yhteisvaikutusta muodossa tai toisessa. Värihavainnoista riippumatonta visuaalista maailmaa ei siis ole olemassa. Lenningin mukaan kaikki näkemämme koostuu väreistä ja vain väreistä. Näkömaailmassa primaarista ovat värit, muodot ovat vain sekundaarisia eli väreihin perustuvia. (von Fieandt 1950: 148—152.)

Yleensä väri-käsite määritellään kuitenkin ahtaammin. Katz erottaa toisistaan käsitteet väriaines ja avaruudellinen väriesiintymä. Väriaines tarkoittaa väriä fysikaalisena ja

fysiologisena ilmiönä. Spektrin värit ovat tasomaisia, latteita ja vailla avaruudellista esineellisyyttä. Spektrin koko kirjo saadaan esille ohjaamalla valkoinen päivänvalo prisman läpi. Tällöin lyhytaaltoisimmat violetit säteet taivutuvat eniten ja pitkäaalloiset punaiset vähiten. Kirjossa on eräitä suhteellisen muuttumattomia pääalueita ja niiden välissä siirtymävärejä. Ääripäässä olevat punaiset säteet (aallonpituus n. 760 nm) muuttuvat kirjon keskustaan päin mentäessä oranssin kautta peruskeltaiseen (n. 580 nm). Oliivin yli tullaan perusvihreään (n. 500 nm) ja lopulta perussiniseen (450 nm). Näkyvän valon lisäksi äärimmäisen violetin jatkeena ovat huomattavan läpäisykyvyn omaavat ultraviolettisäteet sekä äärimmäisen punaisen jatkeena lämmittävät infrapunasäteet. (von Fieandt 1972: 109—111.)

Sävyttömiksi väreiksi (myös akromaattisiksi väreiksi) sanotaan harmaan eri vivahteita synkimmästä mustasta vaaleimpaan valkoiseen saakka. Ns. harmaakiilassa on vain yksi, valoisuudeksi tai heleydeksi kutsuttu, ulottuvuus. Fysikaalisesti määritellen esine näyttää valkoiselta tai mustalta sen mukaan, heijastaako se mahdollisimman runsaasti ja tasapuolisesti siihen kohdistuvaa eri aaltopituista valosäteilyä vai pidättääkö se tuota säteilyä mahdollisimman tasapuolisesti. Sävyttömyys aiheutuu juuri siitä, että esine heijastaa suhteellisesti saman verran kaikkia valonsäteilyn komponentteja eikä siis aiheuta intensiteettisuhteiden muutoksia eri aaltopituutta olevien säteiden välillä. (von Fieandt 1950: 158.)

Sävyllisiin väreihin kuuluvat purppura- ja kirjovärit. Purppuravärit eivät sisälly kirjoon, vaan ne aistitaan ainoastaan silloin kun silmään osuu yhtäaikaaisesti kirjon pitkä- ja lyhytaaltoista säteilyä. Kirjovärien erojen ja yhtäläisyyksien kuvaamiseen tarvitaan kolmiulotteista kuvaajaa, sillä niillä katsotaan olevan kolme ulottuvuutta. Kirjoväreille luonteenomainen värisävy riippuu vaaleuden säteilyn intensiteetistä, valonsäteilyn aallonpituudesta sekä kylläisyyden asteesta. (Rihlama 1990: 28). Kuvaajassa on tarkoituksenmukaista säilyttää valoisuusulottuvuus koko värijärjestelmän eräänlaisena korkeusakselina. Tietyn värisävyyn omassa piirissä tapahtuvaa vaihtelua tätä akselia vastaan sanotaan kylläisyyden vaihteluksi. Mitä lähemmäksi tietty kirjoväri lankeaa harmaa-akselia,

sitä vähemmän kylläinen väri on. Harmaakiilan vieressä se menettää sävynsä kokonaan. (von Fieandt 1972: 115.) Sävyt näkyvät, koska eri pinnat heijastavat vain tietyn aallonpituista säteilyä ja imevät kaiken muun. Esimerkiksi punaisena koetaan pinta, joka imee kaikki muut paitsi punaiset valonsäteet. Mitä suurempi intensiteettiero on heijastuvan säteilyn ja muun aallonpituisten välillä, sitä puhtaammaksi kyseessä olevaa kirjoväriä nimitetään. Vastakohta likainen väri merkitsee sameaa eli erittäin harmaapitoista väriä sekä synkkää eli mustapitoista väriä. Valkeapitoista väriä nimitetään vaimeaksi väriksi. Pastelliväri on erittäin valkopitoinen eli täysin mustuudesta vapaa väri. (Rihlama 1990: 26—29.)

Kirkkaus tarkoittaa värin sävyominaisuuden havaittavuutta. Se on suurimmillaan silloin, kun sävyn ominaispiirteet ovat selvimmin havaittavissa. Voimakkuus on aistimalla havaittavissa oleva asia, joka kasvaa sävykkyyden lisääntyessä aina kyllästymispisteeseen saakka ja vähenee sen jälkeen tapahtuvan mustumisen myötä. (Rihlama 1990: 26.)

Lähes kaikki väriteoriat perustuvat spektraaliväreillä (siis väriaineksella) tehtyihin kokeisiin, mutta useimmat ihmiset eivät näe itse väriainesta kertaakaan elämänsä aikana, sillä luonnollisessa ympäristössä värit koetaan nimenomaan ulkopintaväreinä. Havaitsemamme avaruudellinen ns. pintaväriesiintymä eroaa spektraaliväreistä monella tapaa. Pintaväri näyttää seuraavan esineen pintaa, ja sen havaitsemiseen liittyy aina esineellinen ja avaruudellinen elämys. Luontevinta onkin määrittää väri aistihavainnoksi, jonka esineen pinnasta heijastunut tai aineen läpi kulkenut valo aiheuttaa silmän välityksellä ihmisen tajunnassa. (von Fieandt 1950: 153.)

Näköelinten kykyä tulkita eri aallonpituuksien aiheuttamia aistimuseroja kutsutaan väriäistiksi. Verkkokalvon sävyllisiä aistimuksia välittävissä tappisoluisissa on kolmenlaista värille herkkää ainetta. Yksi vastaanottaa punaoranssia, yksi violettiä ja yksi turkoosinvihreää. Kun verkkokalvolle tulee väriä, värille herkät aineet reagoivat eri tavoin. Jos jokainen niistä ärtyy yhtä paljon, tuloksena on valkoinen tai harmaa aistimus. Tummuuserottelu tapahtuu todennäköisesti sauvasolureaktioiden avulla. Terveen väriäistin omaava ihminen

kykenee erottamaan toisistaan n. 160 eri värisävyä. Kun otetaan huomioon jokaisen sävyn voimakkuuden ja vaaleuden vaihtelut, erottaa harjaantumatonkin henkilö ainakin parikymmentätuhatta väriä. (Rihlama 1990: 13.)

Värihavaintoon vaikuttavat esineen heijastaman aaltopituuden lisäksi valaistussuhteet ja ns. värikontrasti, joka aiheuttaa sen, että sama esine näyttää samassakin valaistuksessa eri väriseltä erilaisessa väriympäristössä. Monien seikkojen yhteisvaikutuksena ihminen erottaa muita sävyjä ja vivahteita selvemmin neljä primaariväriä: punaisen, vihreän, keltaisen ja sinisen. Tätä pidetään universaalina piirteenä. (Rihlama 1990: 12—14.)

1.3. Eri kielten värinimityssystemit

Monissa lingvistiikan ja erityisesti semantiikan yleisteoksissa esitellään väriennimitysten avulla eri kielten semanttisten kenttien eroja. Vaikka havaintokyky on universaalipiirre eli tiettyjen primaarivärien ytimet erottuvat muita paremmin ja ne tuntuvat tarjoutuvan siten väriennimitysten perustaksi, eivät eri kielten väriennimityssystemit vastaa toisiaan, sillä nimeämiseen liittyy myös muita seikkoja. Tärkein on kulttuuriympäristöstä riippuva nimeämisen tarve.

1.3.1 Kulttuurin ja kielen vaikutus maailman luokitteluun

Edward Sapirin ja Benjamin Lee Whorfin mukaan nimetty kielellinen suhteellisuushypoteesi olettaa kielen vaikuttavan siihen, millä tavoin ihminen hahmottaa todellisuutta. Whorfin mielestä äidinkieli suorastaan määrää, miten luokittelemme ympäristöämme:

Ideoiden muotoutuminen ei ole itsenäinen prosessi, ei tiukan rationaalinen vanhassa mielessä. Se on osa jotain tiettyä kielioppia ja enemmän tai vähemmän erilainen eri kieliopissa. Paloittelemme luontoa äidinkielen antamien rajojen mukaan. Ilmiömaailmasta eristämiämme kategorioita emme löydä sieltä siksi, että ne tuijottaisivat jokaista havainnoitsijaa kasvoihin. Päinvastoin: maailmaa edustaa kirjava vaikutelmien virta, jota meidän täytyy

organisoida — ja tämä tarkoittaa paljolti mieleemme kielellisiä järjestelmiä. Paloittelemme luontoa, organisoimme sitä käsitteiksi ja annamme ilmiöille juuri ne merkitykset, jotka annamme suurelta osin siksi, että olemme mukana sopimuksessa, jonka mukaan se organisoitava juuri sillä tavalla. Tämä sopimus on voimassa kautta koko puheyhteisömme, kielen rakenteisiin koodattuna. Sopimus on tietenkin implisiittinen ja sanaton, mutta sen ehdot ovat pakolliset: emme voi puhua ollenkaan muuten kuin suostumalla siihen aineiston organisointiin ja luokitukseen, jota sopimus edellyttää. Meille tarjoutuu siis uusi suhteellisuuden periaate, joka sanoo, että sama fyysinen todistusaineisto ei johda kaikkia havainnoitsijoita samaan kuvaan maailmankaikkeudesta, ellei heidän kielellinen taustansa ole samanlainen tai jollei sitä pystytä jollain tapaa vakaamaan.
(Whorf 1956: 213.)

Sapirin ja Whorfin hypoteesia voidaan tulkita eri tavoin. Ahtaimmin tulkittuna se väittää, että kieli määrää, miten ajattelemme ja hahmotamme maailman. Ihminen on sananmukaisesti kielensä vanki. Näin voimakas tulkinta on kuitenkin katsottu kestävämmäksi ja hypoteesille on esitetty lievempi tulkinta, jonka mukaan kieli ei suinkaan määrää ihmisen ajattelua ja todellisuuskäsitystä, vaan pelkästään vaikuttaa niihin sekä osaltaan ohjaa niitä. (Linell 1978: 48—56.)

Aikuisilla on vaikea tutkia erottelujen oppimista, sillä he pitävät käsitteenmuodostustehtäviä nimen oppimisena, vaikka kysymys onkin rajanvetojen tekemisestä. Koemme uuden värin hahmottamisen uuden sanan omaksumisena emmekä uusien värierojen oppimisena. Lapsella tilanne on toinen: hän oppii havaitsemaan sellaisia eroja ärsykkeiden välillä, joita hän ei ole huomannut ennen kuin oppii kyseessä olevan eroa nimeävän käsitteen. (Greene 1977: 38.)

Tosin myös aikuisilta on saatu erikoistapauksissa todisteita erottelevasta käsitteenmuodostuksesta. Amerikkalainen Eleanor Rosch löysi Polynesiasta 1970-luvulla kivikautta elävän Dan-heimon, jonka kielessä ei ollut lainkaan värien nimiä. Ero tehtiin vain tumman ja vaalean välillä. Rosch kokeili heimon jäsenillä värillisten ärsykkeiden erottelua. Osoittautui, että helpoimmin luokiteltavia ja muistettavia olivat ne värit, jotka länsimaisissa kulttuureissa ovat päävärejä. Vielä kiintoisampi tulos on tämä: Virheettömään tulokseen päästiin nopeammin, jos kustakin väristä valittiin kolme ärsykettä siten, että keskimäinen edusti sitä päävärin aallonpituutta, johon luokan nimi oli liitettävä. Jos päävärin nimi

annettiin kolmesta ärsykkeestä laitimmaiselle ärsykkeelle, luokituksen oppimiseen tarvittiin kaksinkertainen aika. Esimerkiksi sininen opittiin nopeammin nimeksi värille 480nm, jos vertailukohtina olivat värit 440 ja 460 tai 500—520 nm. (Rosch 1978: 67.)

Roschin tulos osoittaa, että värien havaitsemisen herkkyyserot säätelevät värikäsitteiden muodostusta. Yleisemmin tämä merkitsee sitä, ettei maailma ole jäsentymätön kokonaisuus, jossa erilaiset ominaisuudet esiintyvät täysin sattumanvaraisesti. Päinvastoin niiden välillä on vahvoja korrelaatioita; esimerkiksi siivekkyys liittyy paljon useammin höyhen- kuin turkispeitteeseen. Yleinen periaate ihmiskielten luokitusjärjestelmissä onkin se, että olioluokat jäsentyvät niin, että eri ominaisuuksien keskinäinen riippuvuus ja samalla ennustettavuus maksimoituvat kategorioiden sisällä. Tämä pohjautuu kognitiivisen ekonomian periaatteeseen: luokitusjärjestelmän on annettava mahdollisimman paljon informaatiota mahdollisimman vähällä kognitiivisella vaivalla. (Hakulinen & Leino 1983: 196.)

Vaikka Roschin tulokset sotivatkin ainakin Sapirin ja Whorfin hypoteesin ahtaampaa tulkintaa vastaan, ei tulos sulje pois sitä ilmeistä mahdollisuutta, että kulttuurin käsitejärjestelmät ohjaavat abstraktisilla käsitteillä tapahtuvaa todellisuuden mieltämistä. Esimerkiksi kalevalaiset ovat käyttäneet eri tavalla kuin nykysuomalaiset sanoja *tieto*, *maailmankatso-mus* ja *onni*. Tällaisten käsitteiden ala vaihtelee myös yksilöstä toiseen (Hakulinen & Leino 1983: 207).

Toisaalta väritermistöllä ja muilla selvästi kielikohtaisilla luokitusyhteisöillä operoivissa kokeissa on havaittu, että kieli ainakin jossain määrin vaikuttaa siihen, millä tavoin koehenkilöt pystyvät tunnistamaan ja muistamaan tarkasteltavina olleita ilmiötä. Helpoimmin koodittuvia ovat kulttuurin kannalta keskeiset asiat, joihin pitää viitata usein. Perifeerisempiin ilmiöihin viitataan monimutkaisilla ilmauksilla. (Greene 1977: 66—67). Ei ole kuitenkaan selvää, kuinka voimakkaasti nämä havainnot tukevat Sapirin ja Whorfin suhteellisuushypoteesia.

Spektri ei jakaannu toisistaan selvästi erotettaviin lohkoihin, vaan juuri kieli osittaa sen ja nimeää syntyneet osat. Jokaisella värillä on värikentässä ytimensä, mutta eri värien rajat ovat liukuvia. Koski (1983: 36) selventää ilmiötä vihreiden palikoiden järjestämisellä. Kun asetamme riviin palikoita siten, että seuraava palikka eroaa aina enemmän vihreän ytimestä, niin jossain vaiheessa rivissä on palikka, jonka luokittelemme siniseksi. Sen sijaan rivissä on monta palikkaa, joita voimme yhtä hyvin sanoa vihreäksi kuin siniseksikin. Siirrymme hienompaan luokitteluun eli nimitämme välipalikoita sinivihreiksi, joka on yhdistelmä perusvärinimityksistä, mutta ei ole itse perusvärinimitys. Tämän välivärin ja sen viereisen perusvärin väli on samalla tavalla liukuva. Näin voimme jakaa — tai pikemminkin nimetä — spektrin periaatteessa niin pieniin osiin kuin haluamme ja tarve vaatii.

1.3.2 Värinimitysten synty

Väriennimitysten tarkoituksena on ilmoittaa kyseisen värin ulkonäkö muille ja tehdä mahdolliseksi ajattelu väreillä, joten nimityksen on oltava niin luonteenomainen, että kaikki ymmärtävät ilmauksen. Värit ovat peräisin ympäristöstämme, ja sen vuoksi voimmekin löytää sieltä tyypillisen värisiä esineitä, joita varten meillä on jo sanat ja näitä sanoja voimme käyttää tähän luonnehtimiseen.

Ihminen on vuosituhansien ajan iloinnut luonnon valtavasta värisinfoniasta: taivaan sinestä, auringonlaskun loistavista oranssin ja punaisen sävyistä, kasvillisuuden vihreistä vivahteista tai kasvien ja eläinten monenlaisista väri-ihmeistä. Kaikkein vanhimpia värin nimiä ovat *musta* ja *valkoinen*, jotka liittyvät ilmeisesti vuorokausirytmiiin, siis yön ja päivän vaihteluun. Myös *harmaa* on hyvin vanha nimitys ja johtuu ilmeisesti päivänkoitosta, sarastuksesta.

Yleensä väri on tajuttu erilliseksi ilmiöksi vasta kun värin käsite konkretisoitui väriaineena, jota käytettiin luolamaalauksissa tai uskonnollisissa menoissa. Samalla syntyi tarve nimetä värejä. Nimien luomisen edellytyksenä on siis ollut se, että on löydetty aineita, joita voidaan käyttää maaleina tai värjäysaineena. Kulttuurikausia tutkittaessa on havaittu,

että uusia värejä otetaan käyttöön sitä mukaa kuin niitä keksitään, ja samalla niille on kehitettävä myös nimi. (Kornerup & Wanscher 1961: 176.)

Ihmiset käyttivät värejä jo jääkaudella. Kuolleet joko haudattiin punamultaan tai heidän luunsa värjättiin punaisella värillä. Väri osattiin erottaa esineistä joksikin itsenäiseksi. Ensin sekä verestä tai värillisistä maalajeista valmistetusta "maalista" että aikaansaannoksesta käytettiin samaa nimeä. Vanhimmassa indoeurooppalaisessa kielessä, sankritissa, *rudh-ira* merkitsi punaista, ja sanan alkuosa esiintyy sekä kreikassa (*e-rythos*) että latinassa (*rutilus*) punaista tarkoittamassa. Luolakulttuureissa esiintyi vain erilaisia oransseja, punaisia, keltaisia, ruskeita ja mustia sävyjä. Myös *keltainen* on syntynyt hyvin varhain, mutta sen alkuperä on epäselvempi, sillä luonnossa ei ole verta vastaavaa keltaista ilmiötä. Lähtökohtana ovat todennäköiset hedelmät, olki, kulta ja maalajit. Nimitykset vihreälle ja siniselle ovat syntyneet myöhemmin kuin punaiselle ja keltaiselle ilmeisesti siksi, ettei käytössä ole ollut sopivia väritysaineita ennen kuin myöhäisinä aikoina. (Kornerup & Wanscher 1961: 176—177.) *Sinisen* ja *vihreän* myöhäisempään ilmaantumiseen saattaa vaikuttaa myös se, että näiden värien psykologinen vaikutus on alhaisempi.

Noin 4500 eKr. Mesopotamiassa käytettiin sinistä. Samoihin aikoihin Egyptissä malakiitin-vihreällä koristeltiin kasvoja ja esineitä. Dynastioiden valtakautena egyptiläiset tunsivat turkoosin, violetin ja indigonsinisen. Sumerialaiset perustivat n. 3000—2500 eKr. Kaksoisvirranmaahan hyvin värikkään kulttuurin. He tunsivat muun muassa sinisen lasuurikiven, kalsedonin, akaatin ja monia muita metalleja ja mineraaleja. Foinikialaiset keksivät kankaiden värjäykseen kallisarvoisen purppuran, jota valmistettiin simpukkalajista. Kreikkalaiset ja roomalaiset oppivat sekoittamaan alkuperäisiä värejä uusiksi sävyiksi. Kirjallisuuden välityksellä juuri kreikan- ja latinankieliset väriennimitykset ovat kulkeutuneet moniin eri kieliin. (Kornerup & Wanscher 1961: 176.)

1.3.3 Berlinin ja Kayn hypoteesi

Kielten väliset erot ovat osoittautuneet systemaattisiksi. Tutkiessaan 98 eri kielikuntiin kuuluvaa kieltä Berlin ja Kay havaitsivat, että värien esiintymisjärjestys noudattaa seuraavanlaista universaalia kaavaa:

valkoinen	vihreä	keltainen			pinkki
	punainen		sininen	ruskea	violetti
musta	keltainen	vihreä			oranssi
					harmaa

Kaikissa kielissä on ainakin mustaa ja valkoista tarkoittavat sanat. Kolmantena termistöön tulee punaista tarkoittava sana, seuraavina valinnaisessa järjestyksessä keltainen tai vihreä ja niiden jälkeen sininen. Seitsemän väritermin systeemiin liittyy ruskea, ja viimeisenä kenttään liittyvät vapaassa järjestyksessä violettia, vaaleanpunaista, oranssia ja harmaata tarkoittavat sanat. Perusvärejä on kielessä enimmillään yksitoista. (Berlin & Kay 1969: 12—25). Lapsen puheeseen värien nimet ilmaantuvat samassa järjestyksessä (Palmer 1983: 73). Tosin kulttuurikausia tutkittaessa on havaittu, että keltainen tulee kieleen ennen vihreää (Kornerup & Wanscher 1961: 176).

Berlinin ja Kayn mukaan mahdollisia värinimitysasteikkoja voi olla kaikkiaan 22, vaikka 11 värinimityksen kombinoitumismahdollisuuksia olisi matemaattisesti kaikkiaan 2 048. Danin kieli tarjoaa esimerkin minimisysteemistä kahdella värinimityksellään, ja muun muassa nykyenglanti kuuluu kehittyneimpään rakennetyyppiin. (Berlin & Kay 1969: 34). Tosin 11 perusväriä ei pidetä ehdottomana kattona, sillä venäjän ja unkarin kielen voidaan tulkita omaavan 12 perusvärinimitystä. (Koski 1983: 40.)

Primitiivisessä kahden nimityksen systeemissä vaalea ja musta kattavat koko vaalean ja tumman vastakohtan sekä tähän sisältyvän lämpimän ja kylmän värin distinktion. Kak-sijakoisen värikentän tummaan eli kylmään puoleen kuuluvat mustan lisäksi sinisen ja vih-

reän ala. Lisäksi primitiivisissä kielissä on usein sellaisia semanttiselta valenssiltaan rajallisia adjektiivisia sanoja, jotka eivät ole perusluonteiselta merkitykseltään värinimityksiä mutta joiden referentti on normaalisti määrävärinen. Esimerkiksi vihantaa merkitsevän sanan referentti on vihreä, joten tällaisen sanan rinnalle ei enää tarvita erillistä *vihreä*-perusvärinimitystä. Näistä sanoista voi tarpeen vaatiessa kehittyä semanttisten siirtymien kautta perusvärinimityksiä. (Koski 1983: 247.) Kielessä tapahtuu muutoinkin vastaavia merkityksen laajentumia.

Vaikka Koski esittää kritiikkiä Berlinin ja Kayn synkronista tutkimusotetta kohtaan, hän yhtyy ajatukseen, että teknisesti kehittymättömien ja pienten kansojen kielissä on vähemmän nimenomaan sellaisia värien nimityksiä, joilla voidaan viitata minkä tahansa objektin väriin.

Suomalaisten värinimitysten alkuperä poikkeaa niin sanajuureltaan kuin ajattelutavaltaan indoeurooppalaisten kielten värinimityksistä. Tosin kieleemme on tullut jo varhain lainasanoja balteilta ja myöhemmin venäjistä ja ruotsista. Vanhoja, omaperäisiä suomalais-ugrilaisia sanoja ovat esimerkiksi seuraavat värit tai väreihin liittyvät luonnehdinnat: *kalpea, kirjava, korea, musta, punainen, valkoinen, valkea, vihanta ja vihreä*. *Puna* on ollut alun perin villan ja karvan nimitys. *Ruskea* on ollut sen synonyymi, kuten *iltarusko* ja *rusoreunapilvi* yhä todistavat. Suomen kielessä väritermien ikä vastaa muutoin primaarisuushierarkiaa, mutta *sininen* on tullut kieleemme ennen *keltaista* ja *vihreää* (Koski 1983: 250). Lisäksi suomessa on ollut oma sanansa sekä vaaleanvihreälle (*halea*) että vaaleansiniselle (*haljakka*) (Kornerup & Wanscher 1961: 176).

1.4. Tutkimuksen tavoitteet ja menetelmät

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaisia väriennimityksiä käsityölehdissä ja postimyyntiluetteloissa on. Olen kiinnostunut nimitysten rakenteesta, merkityksestä ja alkuperästä sekä siitä, mitkä aihepiirit ovat suosituimpia nimiä muodostettaessa. Lisäksi haluan selvittää, tietävätkö ihmiset, mistä sävystä on kyse.

Vaikka puhutaankin väriennimityksistä, nimistöissä käytettävät metodit eivät sovellu väriennimien tutkimiseen, vaan kyse on pikemminkin sanaston tutkimisesta. Tosin perinnäisessä sanastotutkimuksessa käytetyt jaottelut tuovat esiin vain osan nimitysten luonteesta. Värisanastoa ei ole järkevää jaotella yhdyssanoiksi ja sanaliitoiksi tai tarkastella etymologiaa käännöslainojen ja erikoislainojen muodossa.

Vaikka kyseessä onkin kielitieteellinen työ, värien fysikaalisia ja fenomenologisia ominaisuuksia ei voi sivuuttaa täysin, kuvaahan kieli juuri fyysistä todellisuutta. Lisäksi käsittelen luvussa kaksi sitä, miten kulttuuri vaikuttaa maailman luokitteluun. Rakenteellisessa tarkastelussa (luku kaksi) jaottelen värit perusväriin, uusiin yhdistämättömiin väriin, intersektioon viittaaviin väriin, valoisuuteen ja kylläisyyteen viittaaviin väriin sekä aiheperäisiin ja vertailuun perustuviin. Esittelen koko aineiston aakkosjärjestyksessä luvussa kolme. Samalla selvitän nimitysten alkuperää ja merkitystä. Olen kiinnostunut myös siitä, miten nimitykset ovat muuttuneet kahdenkymmenen vuoden aikana ja miten käsityölehtien ja postimyyntiluetteloiden värit eroavat toisistaan. Tätä käsittelen luvussa neljä. Olen testannut kyselykaavakkeen (liite 2) avulla, miten ihmiset ymmärtävät vertailuun perustuvia väriennimityksiä. Tulokset esitän luvussa viisi.

1.5. Tutkimusaineisto

Olen kerännyt aineiston vuosien 1975 ja 1994 *Suuri käsityökerho* -lehdistä, vuoden 1994 *Sandra*-lehdestä sekä vuoden 1995 Anttilan ja Elloksen postimyyntiluetteloista. Koska vuodenaika vaikuttaa siihen, millaiset värit ovat suosiossa, olen koonnut aineiston koko vuoden lehdistä tai luetteloista.

Suuri käsityökerho -lehti on Suomen vanhin käsitöitä ja tekstiilejä käsittelevä lehti. Ensimmäinen numero ilmestyi vuoden 1974 elokuussa. Kerho haluaa ylläpitää ja kehittää käsityötaitoja tarjoamalla lukijoille ompelu-, kudonta- ja sisustusvinkkejä. Koska lehdestä on saatavilla kahdenkymmenen vuoden takainen vuosikerta, pystyn vertaamaan, miten värinimet ovat muuttuneet sinä aikana. Lisäksi lehdessä on värikuvat, joista näkee, millaista sävyä nimityksellä on ajettu takaa. Lehti ilmestyy kerran kuussa, ja se toimitetaan kokonaan Suomessa. *Sandra* ilmestyy kerran kuussa, ja siinä on pelkästään villapaitamalleja. Lehteä julkaistaan myös Englannissa, ja teksti käännetään englannin kielestä suomeen. Postimyyntiluetteloissa vaatteiden ja muiden tekstiilien värit on kuvattava niin hyvin, että mahdollinen ostaja tietää, miltä tuote näyttää. Tietystä vaatteesta julkaistaan vain yksi värikuva, ja muut värivaihtoehdot mainitaan vain nimeltä. Painoteknisistä syistä kuvan perusteella ei aina voi tietää, miltä sävy näyttää luonnossa. Postimyyntiä säätelevän lain mukaan ostajalla on kymmenen päivän palautusoikeus, mikäli tuote ei vastaa ennakkotietoja. Anttilan postimyyntiluettelo ilmestyy vain Suomessa. Ellos toimii myös Ruotsissa, ja tekstit käännetään ruotsista suomeksi.

2. VÄRINNIMITYSSYSTEEMI

2.1. Perusvärit

Perusvärin määrittelyminen ei ole yksiselitteinen asia. Jo se tarkoitetaanko sanalla värin vai nimityksen perusuonteisuutta, tuottaa ongelmia. Yhtenä kriteerinä pidetään monoleksemissyyttä. Yhdyssana *sinipunainen* ei ole perusväri, mutta englannin *purple* ja suomen *violetti* ovat. Kuitenkin on kyse samasta väristä, joten mikäli perusuonteisuus määritellään värin mukaan, olisivat kaikki kolme samassa asemassa eli perusvärejä. Näin ei kuitenkaan yleensä ajatella, joten kriteerit ovat ennemminkin kielellisiä kuin väriopillisia. Kriteerit ovat paitsi kielellisiä myös kielikohtaisia, sillä vaikka englannin *pink* ja viron *rosa* ovat perusvärinimiä, ei suomen *pinkillä* ja *roosalla* ole samaa asemaa. (Koski 1983: 262.)

Perusvärinimitys edustaa elementaarimerkitystä, jota ei enää voida jakaa pienempiin semanttisiin osiin. Esimerkiksi *sininen* sisältää vain komponentin VÄRI ja SININEN, mutta intersektiovärit ovat kaksikomponenttisia. *Oranssi*-sanana värikomponentit ovat PUNAINEN ja KELTAINEN, ja *oranssin* synonyymeina käytetään *kellanpunaista* tai *punakeltaista*. Vaikka vihreää saadaan sekoittamalla keltaista ja sinistä aivan kuin oranssi koostuu keltaisesta ja punaisesta, emme koe ilmiötä samanlaiseksi, sillä vihreämielteeseen tai -käsitteeseen ei liity luokittelevassa mielessä käsitystä, että se olisi sinisen ja keltaisen yhdistelmä. (Koski 1983: 43.) **Sinikeltaista* tai **keltasinista* ei käytetä vihreän synonyyminä. Täältäkin osin on juuri kieli se, joka määrää tapamme luokitella värikenttä käsitteiksi.

Perusvärinimityksen on oltava yksimorfeeminen tai sellainen johdos, ettei sitä ole derivoitu värinimityksestä siten, että johdoksen merkitys poikkeaisi kannan merkityksestä. *Punainen* ja *violetti* ovat täältä osin elementaarisia, mutta *punakka* ja *sinertävä* eivät ole, sillä niiden johdin moderatiivistaa kannan merkityksen. Myöskään sellaiset yhdys-

sanat, joiden jompikumpi konstituetti on värinimitys (esim. *sinivihreä*, *sysimusta*, *aniliininpunainen*) tai värisyyttä ilmaiseva sana (*porkkananpunainen*), eivät ole elementaarisia. (Koski 1983: 262.)

Perusväri kuuluu kaikkien kielenkäyttäjien leksikkoon ja kaikkiin rekistereihin. Tämän kriteerin mukaan suomen *turkoosi* ja *pinkki* eivät ole perusvärinimityksiä. Perusvärinimityksen ekstension ytimen täytyy olla yksitulkintainen ja nimityksen suhde muihin saman perusvärinimitysasteikon jäseniin yksiselitteinen. Tätä vaatimusta ei täytä esimerkiksi suomen *beige*, sillä ihmiset eivät ole yksimielisiä siitä, millainen väri tarkasti ottaen on. (Koski 1983: 263.)

Perusvärinimitys ei saa olla saman perusvärinimitysasteikon toisen värin hyponyymi (Koski 1983: 263.) Vaikka *violetti* tarkoittaa sinisen ja punaisen intersektioita, ei tätä väriä käsitetä eräänlaiseksi punaiseksi tai siniseksi. Sen sijaan *vaaleasininen* ja *lemmikinisininen* eivät ole itsenäisiä värejä, vaan tietynlaisia sinisiä.

Perusvärinimityksellä ei ole olemassa leksikaalisia valenssirajoituksia. Perusvärinimitykset ovat syntaktisesti ambivalentteja siten, että ne esiintyvät sekä adjektiiveina että substantiiveina. Esim. suomen mikroleksikoiden *luumu*-tyyppiset substantiivit eivät luonnu adjektiiviseen käyttöön, joten ne eivät tältäkin osin täytä perusvärin kriteerejä. (Koski 1983: 264.)

Täysin perusväriksi vakiintuneelle sanalle on lisäksi ominaista se, että siitä voidaan johtaa moderatiivijohdos (*punerva*) ja väriverbistä (*sinertää*). Pragmaattisten mahdollisuuksien puitteissa perusvärinimitykset ovat yhdisteltävissä keskenään. *Sinipunainen* on siis mahdollinen, muttei **malvaturkoosi*. Ne voivat myös olla perusosana yhdyssanoissa, joiden määriteosa on valööriä merkitsevä sana (*vaaleanpunainen*, *syvänsininen*) tai sellaisen entiteetin nimitys, jolle kyseinen ominaisuus on luonteenomainen (*ruusunpunainen*, *yönmusta*, *oljenkeltainen*). (Koski 1983: 265.)

Suomen kielessä on kahdeksan perusväriä: *valkoinen, musta, punainen, keltainen, vihreä, sininen, ruskea* ja *harmaa*. Berlinin ja Kayn asteikossa suomi sijoittuu siten seitsemänteen pääryhmään monien muiden länsimaisten kulttuurikielten tavoin. Suomen systeemi on täydentymässä *violetilla* ja *oranssilla* sekä mahdollisesti vihreän ja sinisen intersektioon viittaavalla *turkoosilla*.

Värinnimitysten kenttä on sillä tavalla liukuvarajainen, että on olemassa kiistattomia perusvärinnimityksiä sekä sellaisia muodollisesti elementaarisia värinnimityksiä, jotka eivät ole perusvärinnimityksiä, vaikkei niillä ole semanttisia valenssirajoituksia (esim. *turkoosi*). Näiden välinen raja ei ole selvä, vaan niiden sarja muodostaa pikemminkin jatkumon; esimerkiksi *turkoosi* on lähempänä perusvärejä kuin *beige*. Nimenomaan rajavyöhykkeellä olevien värien mieltämisessä perusväreiksi esiintyy idiolektisia eroja. Värien valoisuusvariantteja kuvaavia nimityksiä (*liila, roosa, beige*) ei lasketa perusväriihin. (Koski 1983: 266.)

2.2. Uudet yhdistämättömät värit

Uusilla yhdistämättömillä väreillä tarkoitetaan niitä värinnimityksiä, joita ei voi kaikilta osin lukea perusväriihin, mutta jotka itsenäisinä sanoina luonnehtivat jotakin tiettyä sävyä tai sävyaluetta. Ryhmä on hyvin heterogeeninen, sillä jotkin nimitykset ovat hyvin lähellä perusvärejä (*oranssi, violetti*) ja joitakin esiintyy vain muotia tai kauneudenhoitoa käsittelevissä teksteissä (*mariini, ruusupuu*).

Sinisen ja punaisen intersektiota tarkoittava *violetti* täyttää monia perusvärin kriteerejä: Se on yksimorfeeminen, eikä se ole minkään muun värinnimityksen hyponyymi. Lisäksi sitä voidaan käyttää sekä substantiivina että adjektiivisesti eikä sillä ole semanttisia valenssirajoituksia. Lähinnä sanan rakentuminen SININEN ja PUNAINEN merkityskomponenteista ja vierasperäiseksi kokeminen jättävät sen perusvärijärjestelmän ulkopuolelle.

Tosin sana on lainattu suomeen yksinomaan värinimityksenä; ranskan *violet(te)* tarkoittaa orvokinväristä. (Koski 1983: 228.)

Perusväriihin kuulumista tukee se, että *violettiin* voidaan liittää määriteosaksi muita värejä: *harmaanvioletti, mustanvioletti, sinivioletti, punertavanvioletti* ja *punavioletti*. Myös valööriä ilmaisevat määriteosat ovat mahdollisia: *vaaleanvioletti* ja *tummanvioletti*. Sen sijaan johdokset (**violetihko*) eivät tunnu luontevilta.

Vaaleanviolettia tarkoittavaa *liilaan* voidaan liittää määriteosaksi valööriä ilmaisevia sanoja (*helakanliila, pastelliiliila, tummanliila*), muista väreistä ainakin sininen soveltuu määriteosaksi ja kasvimaailma tarjoaa *liilaa* tarkentavan laventeli-määritteen. Itse *liila*-sanakin on peräisin kasvimaailmasta, sillä ranskan *lilas* merkitsee syreeniä.

Spektrissä punaisen ja violetin väliin jäävää aluetta kutsutaan *purppuraksi*. Sana on perusvärinomainen monilta osin, mutta Koski jättää sen systeemin ulkopuolelle, koska se kuuluu useimmilla suomen puhujilla vain passiiviseen sanavarastoon tai raamatulliseen juhlatyyliin.

Keltaisen ja punaisen väliin jäävää aluetta denotoi *oranssi*. Nimitys on uudempi kuin violetti, ja adjektiivista käyttöä on alkanut esiintyä vasta hiljattain. Ranskan, englannin, saksan ja ruotsin *orange* tarkoittaa appelsiinia, mutta suomeen sana on lainautunut suoraan värinimityksenä (Koski 1983: 236—238).

Turkoosilla tarkoitetaan sinisen ja vihreän väliin jäävää aluetta. Englannin ja ranskan *turquoise* on sekä sinivihreä jalokivi että väri. Myös NS:ssa turkoosi määritellään jalokiveksi ja sinivihreäksi väriksi.

Suomessa *roosa* on aivan uusi, lähinnä kaupalliseen mikroleksikkoon omaksuttu värinimitys. Sen synonyymina käytetään yleensä *ruusunpunaista*. Myös englannin neilikkaa tarkoittavalla *pinkki*-sanalla viitataan vaaleanpunaiseen. Vaaleaa kellertävänharmaata nimitetään *beigeksi* ja toisinaan myös *ecruksi*.

Sellaisille teksteille, joihin *liila, pinkki, beige* ja *roosa* ovat pesiytyneet, on muutoinkin ominaista värinimitysten attraktio sekä tarve nähdä värikenttä normaalia pienempiin nimitettäviin osiin jakautuneena. Onkin tultu siihen, että melkein mitä tahansa aihesanaa, jonka tarkoitteella on karakteristinen väri, käytetään värinimityksenä. *Ripsissä kimaltelee kulta ja malva, luomiin sipaistaan aprikoosia ja mesimarjaa*. Tällainen käyttö perustuu vertailuun: 'luomiin sipaistaan väriä, joka on niin kuin mesimarjan väri'. Kielen väriennimitysysteemiin ovat vanhastaan vakiintuneet rakennetyypit *mesimarjanvärinen* ja *mesimarjanpunainen*, joten *mesimarja*-tyyppiset voidaan tulkita lähinnä ellipseiksi. (Koski 1983: 242—244.)

2.3. Intersektioon viittaavat yhdyssanat

Spektrissä vierekkäin olevia värejä voi yhdistellä keskenään, ja ne muodostavat silloin välissä olevan värinsävyn nimityksen, esim. *kellanhvihreä, harmaanvioletti, mustansininen*. Tällainen perusväriasteikkoa täydentävä systeemi on periaatteessa hyvinkin yksinkertainen ja käyttökelpoinen muodostustapa, mutta on milteipä mahdoton tietää, mihin väriin loppujen lopuksi halutaan viitata. (Koski 1983: 306).

Esimerkiksi *sinisenvihreä* on 'vihreä, jossa on sinistä' tai 'vihreä, joka on sinisen kentässä'. Kummassakin tapauksessa on kyse sinisen ja vihreän rajalle sijoittuvasta sävystä, jonka puhuja kategorioi vihreäksi. Samaan rajavyöhykkeeseen voidaan viitata myös *vihreänsinisellä*, joka puolestaan on *sininen*-sanana hyponyymi. Jos kummallakin sanalla viitataan koko sinisen ja vihreän väliseen alueeseen, niiden erona on vain puhujan näkökulma: sama sävy on toisen mielestä lähempänä sinistä, toisen mielestä vihreää. Voidaan myös ajatella, että perusosalla viitattaisiin värin suurempaan "määrään" kuin määriteosalla, joten *sinisenvihreä* merkitsisi vihreämpää ja *vihreänsininen* sinisempää sävyä. Tämä pätee etenkin silloin, kun määriteosa on moderatiivijohdos (*sinertävänvihreä, vihertävänsininen*). (Koski 1983: 307—310.) Johdoksia käytetään välisävyjen tarkempaan erittelyyn, jos halutaan muodostaa sarja nimiä vaikkapa lisääntyvää sinisyyttä varten: *vihreä, sinertävänvihreä, sinivihreä, vihertävänsininen, sininen*.

3.4. Valoisuuteen ja kylläisyyteen viittaavat yhdyssanat

Värin normaalia suurempaa tai pienempää valoisuutta ja kylläisyyttä merkitsevät yhdyssanat ovat rakenteellisesti samanlaisia kuin intersektioon viittaavat yhdyssanat. Samanlaisilla rakenteilla voidaan ilmaista myös muita väripitoisuuden dimensioita, jotka kytkeytyvät valoisuuteen ja kylläisyyteen. (Koski 1983: 314.)

Vaalea ja *tumma* eivät ole itsenäisiä värinimityksiä siinä mielessä, että ne viittaisivat johonkin tiettyyn spektrin osaan, mutta eri väreissä löytyy vaaleampia ja tummempia sävyjä. Niinpä ne ilmaisevat valoisuuden astetta yhdyssanan alkuosana: *vaaleanharmaa*, *vaaleanpunainen*, *tummankeltainen*. **Vaaleanvalkoinen*, **vaaleanmusta*, **tummanvalkoinen* ovat semanttisesti mahdottomia. Ainakin *vaalea* voi esiintyä myös perusosana: *hiekanvaalea*, *skandinavianvaalea*.

Helakka, *heleä*, *hehkuva*, *kirkas*, *korea*, *puhdas*, *räikeä*, *himmeä*, *samea* ja *syvä* ilmaisevat yhdyssanan alkuosina värin kylläisyyttä ja valoisuutta: *helakankeltanen*, *heleänpunainen*, *hehkuvanpunainen*, *kirkkaansininen*, *räikeänvihreä*. Värin samanaikaista vähäistä valoisuutta ja kylläisyyttä ilmaistaan *hailakan*-määritteellä (*hailakansininen*, *hailakankeltainen*) ja maksimaalista valkopitoisuutta *pastellin*-määritteellä (*pastellinpunainen*).

Neonvärit voisi laskea myös vertailuun perustuviin tai aiheperäisiin väreihin, mutta niillä tarkoitetaan pikemminkin erittäin kirkkaita värejä kuin 'värejä, jotka ovat samansävyisiä kuin (hehkuva) neonkaasu'. Ainoastaan *neonkeltainen* tai *-oranssi* kuvaa sävyä, joka syntyy hehkutettaessa neonkaasua loisteputkessa. Muut ilmaisevat vain analogisesti mahdollisimman kirkasta väriä.

3.5. Aiheperäiset ja vertailuun perustuvat värit

Nykysuomessa on kaksi produktiivista tapaa tuottaa vertailuun perustuvia värinimityksiä. Ainesanaan liitetään *-värinen* (tai arkaistisemmin *-karvainen*) päätte. Tällaisia ovat vaikkapa *alumiininvärinen*, *aprikoosinvärinen*, *pellavanvärinen*. Vastaavasti ainesana voi olla perusvärin määriteosa: *kullankeltainen*, *helmenharmaa*, *ulapanvihreä*. Näin muodostetut yhdyssanat viittaavat väriin, joka on määriteosan ilmaisemalle tarkoitteelle tunnusomainen. (Koski 1983.) Lisäksi *-sävyinen* voidaan liittää perusosaksi sekä perusväriin että ainesanaan (*harmaansävyinen*, *meloninsävyinen*).

Vertailuun perustuvia värejä muistuttavat aiheperäiset värit, joissa jälkiosana on perusvärinimitys ja määriteosana substantiivi, joka ilmaisee jotakin alkuperäisestä aiheuttajasta (esim. *indigonsininen*). Tähän kuuluu semanttisesti hyvinkin erilaisia ryhmiä. Useimmin määriteosat ovat väriaineiden nimityksiä ja siten substantiiveja, mutta niitä käytetään myös adjektiivisesti. Koski pitää tätä ryhmää väriennimityssysteemin kannalta sekundaarina ryhmänä.

Perusosalla ei ilmeisesti ole suurta informaatioarvoa, sillä esimerkiksi tiettyyn punaiseen voidaan viitata sekä *lohenvärisellä*, *lohenpunaisella* että *lohenkeltaisella*. Vertailuun perustuva systeemi toimii hyvin, mikäli verrattavalla on tyypillinen vakioväri, joka kuuluu sekä puhujan että kuulijan kokemuspiiriin. Vaikka vertailu voikin periaatteessa perustua mihin tahansa määräväriin entiteettiin, on kuitenkin muutamia sellaisia semanttisia sanakenttiä, jotka ovat muita suosituimpia muodostettaessa värinimityksiä.

Kornerup (1961: 178—179) puhuu "erikoisesti ympäristöön viittaavista sanoista" tarkoittaessaan vertailuun perustuvia ja aiheperäisiä värejä. Hän jaottelee ryhmän kahdeksaan eri alaluokkaan: kasvimaailma (*sitruunankeltainen*), mineraalit, metallit ja värjäysaineet (*jadenvihreä*, *magentanpunainen*), ihmisen valmistamat tuotteet (*suklaanruskea*), eläinmaailma

(*perhosensininen*), maantieteelliset paikannimet (*saharanruskea*), luonto yleensä (*taivaansininen*), ihminen (*ihonvärinen*) sekä sekalaiset aiheet (*kalypsonpunainen*). Koski jakaa aihepiirit kasvimaailmaan, metalliryhmään, ruoka- ja nautintoaineryhmään, luontoryhmään sekä eläinryhmään. Oman aineistoni pohjalta syntynyt jaottelu on seuraavanlainen:

Taulukko 1. Väriennimitysten aihepiirit

Aihepiiri	f	%	f	%
Kasvit	48	38,40	38	44,2
Kulttuurituotteet ja tarusto	23	18,40	24	27,90
Metallit ja mineraalit	23	18,40	12	13,95
Luonto ja luonnonilmiöt	16	12,80	3	3,49
Väriaineet	7	5,60	4	4,65
Eläimet ja ihminen itse	5	4,00	5	5,81
Paikannimet	3	2,40	0	0
Yhteensä	125	100	74	100

Taulukossa on ensimmäisenä vertailuun perustuvien värinimitysten lukumäärä ja prosenttiosuus ja vieressä vastaavat tiedot uusista yhdistämättömistä väreistä, joiden voidaan tulkita olevan ellipsejä vertailuun perustuvista nimistä. Lukuja ei voi pitää kuin suuntaa-antavina, sillä jotkut värinimet voisi liittää kahteen tai jopa kolmeen luokkaan. Tällainen on esimerkiksi *kalypsonpunainen*, joka on keksitty muotivärinimitys. Sen katsotaan tulevan Kreikan Odysseus-tarustosta. Kaunis haltijatar Kalypso pidätti Odysseusta luonaan seitsemän vuotta. Toisaalta värin voi katsoa tulevan Länsi-Intiasta samannimisestä musiikista. Myös erään orkidealajin nimi on kalypso.

Suosituin aihepiiri on kasvimaailma, josta ovat peräisin esimerkiksi sellaiset ilmaukset kuin *mustikanvärinen, lehmuksenvihreä, oliivinvihreä, pähkinänruskea, ruusunpunainen*. Kasvin nimet soveltuvat myös elliptiseen käyttöön: *aprikoosi, anemone, paprika*. Merkille pantavaa on, että vertailukohde tulee melkein aina ihmisen kannalta käyttökelpoisimmasta kasvin osasta. *Mesimarjanvärisellä* ja *mustikanvärisellä* tarkoitetaan marjan eikä lehtien väriä. Sen sijaan mintun lehtiä käytetään mausteena, joten väri tulee nimenomaan lehden väristä. Kasvimaailmasta peräisin olevat värinimet tulevat usein kypsän hedelmän tai marjan väristä. Esimerkiksi *luumunpunainen* ja *banaaninkeltainen* tarkoittavat juuri kypsän hedelmän väristä sävyä.

Kulttuurituotteet ja tarusto -ryhmässä on sekä entiteetin väriin viittaavia nimityksiä, kuten ruoka-, mauste- ja nautintoaineista muodostettuja värejä (*hunajankeltainen, absintinkeltainen, karamellinpunainen*), sekä toisaalta sellaisia värejä, joiden sävyä on vaikea päätellä nimen perusteella. Tällaisia ovat etenkin yhteiskuntaelämään liittyvät aiheet (*prinsessansininen, laivastonsininen, kuninkaansininen*) sekä kertomus- ja taruperinteestä tulleet nimet. Esimerkiksi *isabellankeltaisella* ja *-valkoisella* tarkoitetaan likaisenvalkoista. Perimätiedon mukaan väri on saanut nimensä espanjalaisen prinsessa Isabellan paidan väristä. Prinsessa vannoi, ettei vaihda paitaansa ennen kuin Filip III olisi valloittanut piirittämänsä Ostendan kaupungin. Ostendan valtaaminen kesti kolme kuukautta. Tosin samaa tarinaa kerrotaan Napoleon Bonabarten Isabella-vaimosta, joka ei vaihtanut alusvaatteitaan sinä aikana kun aviomies soti ulkomailla. Sekä ruoka-aineista että kertomusperinteestä tulevia nimiä voidaan käyttää myös elliptisesti: *sinappi, viini, isabella*.

Monissa eurooppalaisissa kielissä vanhimpia ja yleisempiä ovat sellaiset värinimitykset, joiden alkuosa on metallin, jalokiven tai ylipäättään mineraalin nimitys: *jadenvihreä, kullankeltainen, hopeanharmaa, ruosteenruskea*. Tosin tämän ryhmän nimenantoperusteet eivät ole aivan yksioikoisia. Jalokivet ovat saaneet nimensä joko löytöpaikkansa tai silmiinpistävimpien ominaisuuksiensa kuten värin perusteella. Esimerkiksi akvamariinijalokivi on nimetty suosituimman värimuunnoksensa eli sinivihreän värin mukaan. Latinan *aqua marina* tarkoittaa merivettä. Värinimenä akvamariini tarkoittaa sinivihreän

akvamariinjalokiven väriä. Turkoosijalokiviä tuotiin Ranskaan Turkista tai ainakin Turkin kautta, ja kiven nimi johtuu tästä. Kiven erikoissävyn mukaan on nimetty sinivihreä *turkoosi*-väri.

Luonnosta ja luonnonilmiöistä löytyy sellaisia värejä kuvaavia ilmauksia kuin *merenvihreä, auringonkeltainen, savunsininen, udunharmaa*. Vain muutamamilla luonnonilmiöillä on niin voimakas ominaisväri, että pelkkä ellipsinen ilmaus kuvaaisi riittävän hyvin väriä.

Väriaineiden mukaan nimetyt värit ovat aiheperäisiä nimityksiä. *Magentanpunainen* ei ole samanvärisen kuin magentaväriaine vaan kuten magentalla värjätty. Myös itse värjäystapahtuma on saattanut antaa värille nimen. Purppuraa valmistettiin purppurasimpukasta, ja nimi viittaa simpukoiden keittämisen yhteydessä tapahtuneeseen sekoittamiseen.

Vaikka maastoa on rinnastettu ihmisruumiiseen (*niemennenä, tieyposki, suonsilmä*), on ihminen ilmeisesti niin väritön, ettei ihmiseen itseensä viittaavia väriä nimityksiä ole kuin *ihonvärisen*. Eläinten turkin tai höyhenpeitteen väriin perustuvat esimerkiksi seuraavat värit: *perhosensininen, flamingonpunainen, jäälinnunsininen, kameli*.

Paikannimien funktio liittyy usein siellä keksittyihin tai käytettyihin väriaineisiin tai ne viittaavat tietylle paikalle ominaiseen väriin (*caprinsininen*). *Magentapunaisen* voisi liittää tähän luokkaan, sillä väriaine on saanut nimensä keksimisvuotenaan Magentan luona käydystä taistelusta, jonka Ranska voitti.

3. VÄRIENNIMIEN SEMANTIikka JA ALKUPERÄ

3.1. Aineiston esittelyn periaatteista

Olen koonnut tähän lukuun kaikki *Suuri Käsityökerho* -lehdessä, *Sandrassa* sekä Anttilan ja Elloksen postimyyntiluetteloissa esiintyneet värit. Jätin pois eläinten väritystä kuvailevat *kimo-* ja *blue merle* -tyyppiset ilmaukset, joita ei mainituissa lehdissä esiintynytäkään kuin pari kertaa. Liitteestä yksi ilmenee, mistä lehdestä tai lehdistä sana on poimittu. En kerännyt kontekstiesimerkkejä mukaan, postimyyntiluetteloissahan on vain väri listoja.

Väriennimitysten vakiintumisessa ja käsitteiden alassa on suuria eroja. Esimerkiksi *taivaansininen* määritellään värikartastoissa hyvinkin tarkkaan: kuten pilvetön taivas aurinkoisena kesäpäivänä keskipäivällä ja n. 30 asteen korkeudella taivaanrannassa. Mutta *nutrian* todetaan olevan kuten *nutrian* eli rämemajavan turkin väri, joka voi olla mikä tahansa ruskean sävyn hunajanvaalean ja tummanruskean välillä. *Sininen* sisältää lukuisia sinisen vivahteita (esim. *aallonsininen*, *akvamariinisininen*, *luumunsininen*), mutta merensininen on tietty sävy.

Vaikka perusväritkin (ilmeisesti) perustuvat alun perin vertailuun, ei niiden semantiikka ole niin läpinäkyvä kuin uusien yhdistämättömien värien. Intersektioon, valoisuuteen ja kylläisyyteen viittaavien värien esittely poikkeaa niiden luonteen vuoksi aiheperäisistä ja vertailuun perustuvien nimitysten esittelystä.

Merkityksiä ja usein myös mahdollista alkuperääkin piti jäljittää monesta eri lähteestä, joiden tiedot yleensä vielä poikkesivat toisistaan. Eniten apua minulle on ollut Kornerupin *Värien kirjasta*, Kosken *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä* sekä *Nykysuomen sanakirjasta*. Lisätietoja olen etsinyt Schumanin *Jalokivet ja korukivet* ja *Kivet ja mineraalit lähikuvina* -kirjoista sekä *Suomen ja Pohjolan kasvit* ja *Välimeren puut ja pensaat-* kirjoista. Lisäksi olen verrannut sävyjä värikartastoissa esiintyviin väreihin sekä

tarkastanut sanojen merkityksiä muun muassa italian, latinan ja englannin kielen sanakirjoista. Valitettavasti värikarttaa ei ollut mahdollista liittää mukaan, eikä siitä olisi löytynytäkään kuin noin puolet väreistä.

Olen lihavoinut esiteltävänä olevan värinimityksen. Synomyynit olen merkinnyt yhtä suuri kuin (=) -merkillä. Mikäli samaa sävyä ilmaisemassa on sekä uusi yhdistämätön väri (esim. *minttu*) että kaksiosainen sana (esim. *mintunvihreä*), selvitän sanan merkityksen uuden yhdistämättömän värin yhteydessä ja kaksiosaisen kohdalla on merkintä ks. Monien sanojen kirjoitusasu vaihtelee jopa samassa lehdessä. Kaksiosaiset nimet on listassa kirjoitettu yhteen (*vaaleanpunainen*) ja kolmiosaiset sanaliitoksi (*tumma havunvihreä*).

Käytetyt lyhenteet: engl. = englanti, ital. = italia, kreikk. = kreikka, ks. = katso, lat.= latina, ruots. = ruotsi, saks. = saksa, vrt. = vertaa.

3.2. Aineiston esittely

aallonsininen

= merensininen = valtamerensininen

Kuten aallon tai meren väri, joka luonnollisesti vaihtelee suuresti valaistuksen, tuulen ja sään mukaan.

(Kornerup & Wanscher 1961: 184.)

aamuruskonpunainen

= auroranvärinen

Kuten taivaan ja pilvien värisävy auringon noustessa. Sävyyn vaikuttaa pilvet, ajankohta jne. joten nimitys on aika epämääräinen. Lat. *aurora* 'aamurusko' on sukua loistamista tarkoittaville sanoille. Engl. *aurora red* 'aamuruskonpunainen', *aurora orange* 'päivänkoiton punainen', *aurora dawn* 'ruusunvärinen kajastus'.

(Kornerup & Wanscher 1961: 184.)

absintinkeltainen

Kuten keltainen absinttilikööri.

(Kornerup & Wanscher 1961: 184.)

absintinvihreä

Kuten vihreä absinttilikööri (mausteena koiruohoa). Kreikk. *apsinthon* 'koiruoho'.

(Kornerup & Wanscher 1961: 184.)

akaatinruskea

Kuten akaatti, jalokivi (piioksidia), jossa voi olla muitakin kuin ruskeita vivahteita, esimerkiksi punertavia ja vihreitä. Jalokiven nimi tulee sisilialaisesta Achates-joesta, josta kiveä on tuotettu jo antiikin aikoina. Kreikk. *akhtates* 'eräs sisilialainen joki'.

(Schumann 1989: 34.)

akvamariininsininen

Kuten akvamariini, jalokivi. Jalokivi on saanut nimensä meriveden väristään (lat. *aqua marina* 'merivesi'), tosin kiven väri vaihtelee kirkkaansinisestä sinivihreään.

Akvamariininsinisellä tarkoitetaan lähinnä sinivihreän akvamariinin väriä.

(Schumann 1979: 42.)

alumiinivärinen

Kuten alumiinimetalli. Harmaanvalkoinen.

(Schumann 1979: 45.)

amarantinpunainen

Kuten *Amarantus* (tuhatkaunokki) -kasvin lehdet, jotka säilyttävät värinsä vielä kuihduttuaankin. Kreikk. *amarantos* 'kuihtumaton'.

(Kornerup & Wanscher 1961: 185.)

anemone

= anemonenvärinen

Anemone on vuokkokasvien tieteellinen nimi ja engl. *anemone* 'vuokko'. Lähinnä kysymykseen tulee sinivuokko, jonka kukat ovat sinisiä tai sinivioletteja.

(Vedel 1977: 24.)

anemonensinertävä

Ks. anemone.

aniliininpunainen

= fuksia = fuksianpunainen

Kuten punaisen aniliinivärin, fuksiinin, väri. Fuksiini on myrkytön ja väritön neste, joka ruskehtuu ilmassa. Kirkas, violettiin vivahtava punainen.

(Vedel 1977: 32.)

antrasiitinharmaa

Kuin hiilen jättämä harmaa jälki. Ks. antrasiitinvärinen.

antrasiitinvärinen

Kuten antrasiittihiili (kivihiili), siis hiilenmusta, perusmustaa tummenpi väri. Kreikk. *anthrates* 'hiiltä muistuttava jalokivi'.

aqua

= aquansininen

Lat. *agua marina* 'merivesi'. Vrt. akvamariininsininen, merensininen.

aquansininen

Ks. aqua.

aprikoosi

Kuten kypsä aprikoosipuun hedelmä. Tuoreena hedelmä on keltainen ja muuttuu kuivuessaan punertavaksi tai ruskeaksi. (Vedel 1977: 31.)

aprikoosinsävyinen

Ks. aprikoosi.

auringonkeltainen

= auringonpaisteen keltainen

Tyypillinen keltainen, kuin auringon tai auringonvalon väri, joka on itse asiassa valkoinen, mutta muuttuu ilmakehän läpi tullessaan siten, että lyhytaaltoiset siniset säteet taittuvat hajalle, ks. savunsininen.

banaaninkeltainen

Kuten kypsän banaanin kuori.

(Vedel 1977: 35.)

beige

= beesi = ecru = pellavankeltainen

Valkaisemattoman ja värjäämättömän villan väri, lähellä luonnonväristä. Ransk. *beige*

'kellanharmaa' ja ital. *bigio* 1. 'harmaanruskea', 2. 'puuvilla, vanu'.

(Kornerup & Wanscher 1961: 186.)

beigenruskea

Ruskeanharmaa, luonnollisen ruskea. Vrt. harmaanruskea.

beigenvärinen

Ks. beige.

briljantinvihreä

Nimitys kirkkaalle, kimaltelevalle, loistavalle vihreän sävyille. Ransk. *brillant* 'loistava'.

Voimakas ja kirkas vihreä. Myös eräiden orgaanisten väriaineiden nimitys.

(Kornerup & Wanscher 1961: 186.)

caprinsininen

Kuten v. 1890 keksitty väriaine, jolla on sama vivahdus kuin tunnetussa Caprin sinisessä luolassa olevalla vedellä.

(Kornerup & Wanscher 1961: 186.)

curry

= currynkeltainen = syvänkeltainen

Kuten intialainen jauhemainen currymauste, joka antaa omaleimaisen maun ja värin esim. currykastikkeeseen.

(Kornerup & Wanscher 1961: 187.)

currynkeltainen

Ks. curry.

denim

= farkunsininen

Kuten alkuperäisten farmarihousujen tummansininen väri.

deniminsininen

Ks. denim.

ecru

= beige = pellavankeltainen

Ransk. *ecru*, lat. *ex* 'läpikotaisin' ja *crudus* 'raaka, muokkaamaton', so. valkaisuamaton, luonnonvärinen. Ks. beige.

(Kornerup & Wanscher 1961: 187.)

ekosininen

Melko vaalea, haalistunut sininen. Käytetään mainosmielessä farkuista.

englanninpunainen

Kuten Englannin lipun risti. Peruspunainen. Englanninpuna-niminen väripigmentti on keinotekoista ferrioksidia.

(Kornerup & Wanscher 1961: 188.)

farkunsininen

Ks. denim.

flamingonpunainen

Kuten kahlaajalintu flamingo, jonka lat. nimitys on johdettu kreikan sanoista *foiniks*, *foinikos* 'purppuranpunainen' ja *foinios* 'verenpunainen'. Foinikialaiset ovat keksineet

purppuraväriaineen ja feeniks-lintu liittyy Egyptin uskontoon kuolemattomuuden ja elämäntulen symbolina. Flamingo on egyptiläisillä myös punaista kuvaava hieroglyfimerkki.

(Kornerup & Wanscher 1961: 188.)

fuksia

= fuksianpunainen = aniliininpunainen

Kuten fuksiiniväriaine. Fuksia 'verenpisara'.

(Vedel 1977: 23.)

fuksianpunainen

Ks. fuksia.

gagaatinmusta

Kuten musta korukivi, gagaatti, joka on kivettyntä puuta, lähinnä ruskohiiltä.

Syvänmusta. Kivi on saanut nimensä joko turkkilaisen joen mukaan tai lyydialaisen kaupungin Gagas eli Gangai mukaan. Kreikk. *gagates*.

(Kornerup & Wanscher 1961: 188.)

grafiitti

= grafiitinvärinen

Kuten grafiittimetalli, jonka sävy tunnetaan mm. tavallisista "mustista" lyijykynistä.

harmaa

Yleisnimitys värisävyttömille eli akromaattisille valkoisen ja mustan väliin jääville sävyille.

Harmaa kuuluu vanhimpiin värinimityksiin, ja alkuperä germaanisissa kielissä on sarastamista merkitsevä sana. Suomen harmaa on balttilaina, jonka lähtökohta on alun perin karvapeitteen väriä tarkoittanut *harmaka*-sana.

(Koski 1983: 171.)

harmaanruskea

Yleisnimitys ruskean ja ruskeanharmaan välisille sävyille, lähempänä jälkimmäistä. Esim. hiirenharmaa ja ruskeanbeige.

(Rihlama 1990: 37.)

harmaansininen

= safiirinsininen = kööpenhaminansininen

Voimakas, sinisen ja sinivihreän välille sijoittuva väri.

(Kornerup & Wanscher 1961: 190.)

harmaansävyinen

Ks. harmaa, sävyinen.

harmaanvihreä

= merenvihreä = ruohonvihreä

Vihreän ja vihreänharmaan välille sijoittuva väri.

(Kornerup & Wanscher 1961: 191.)

havu

= havunvihreä

Kuten havuneulasten väri.

(Kornerup & Wanscher 1961: 190.)

havunvihreä

ks. havu

hehkuvanpunainen

Vain epäsuora yhteys hehkuun tai tuleen, vrt. tulipunainen. Tarkoittaa lähinnä sävyä, joka leviää kasvoille punastumisen yhteydessä.

(Rihlama 1990: 37.)

helmenharmaa

Kuten helmisimpukassa olevan helmen väri, jolla voi olla kaikki kirjon vivahdukset. Tällöin keskiarvoksi muodostuu neutraaliharmaa väri. Helmenvalkoinen taas tarkoittaa helmiäisen, helmisimpukan sisäpinnan väriä.

(Kornerup & Wanscher 1961: 191.)

hempeä roosa

Roosalla tarkoitetaan erittäin vaalean ruusun väriä, joka itsessään on jo "hempeä" väri. Ilmeisesti sanaliiton alkuosalla halutaan vain korostaa värin hempeyttä. Käytetään esim. vauvojen vaatteista puhuttaessa. Ks. roosa.

hempeä pinkki

Pinkki on yläkäsite *roosa*-sanalle. Hempeä pinkki voi viitata nimenomaan roosaan. Ks. hempeä roosa, roosa ja pinkki.

hiekkä

= hiekanvärinen = luonnonvärinen = hiekanruskea

Kuten hiekkä, jonka sävy kylläkin vaihtelee sen sisältämien epäpuhtauksien vuoksi.

(Kornerup & Wanscher 1961: 191.)

hiekkankellertävä

Tarkoittaa ilmesti hyvin keltapitoisen hiekan väriä.

(Rihlana 1990: 37.)

hiekanruskea

Ks. hiekkä.

himmeämpunainen

= sameanpunainen

Yleisnimitys alueelle, joka sisältää punertavan harmaita ja sameita sävyjä. Ks. sameankeltainen.

(Rihloma 1990: 37.)

himmeänsininen

Yleisnimitys alueelle, joka sisältää sinharmaita ja sameita sävyjä. Ks. sameankeltainen.

hopea

Kuten hopeametallin väri. Hopea on puhtaanvalkoista, kirkasta ja kiiltävää.

hopeanharmaa

Kuten hapettunut hopea, sen vuoksi ruskehtava.

(Koski 1983: 323.)

hopeanvalkoinen

Kuten kiiltävä, puhdas hopea. Käytetään myös hiusten väristä.

hunaja

= hunajankeltainen = hunajanvaalea

Kuten hunajan väri.

(Rihloma 1990: 100.)

hunajankeltainen

ks. hunaja

hunajanvaalea

ks. hunaja

Lähinnä hiusten väri.

ihonvärinen

Kuten länsimaalaisen vaalean ihmisen ihonväri.

(Kornerup & Wanscher 1961: 192.)

indigonsininen

= intiansininen

Kuten kasviväriaine indigosini, jota uutetaan kankaiden värjäämistä varten kasveista.

(Kornerup & Wanscher 1961: 192.)

intiankeltainen

= kullankeltainen

Orgaaninen väriaine, jota on valmistettu puhvelien virtsasta, kun niitä oli ensin ruokittu mangopuun lehdillä.

(Kornerup & Wanscher 1961: 193.)

isabella

= isabellanvalkoinen = isabellankeltainen = likaisenvalkoinen

Väri on perimätiedon mukaan saanut nimensä espanjalaisen prinsessa Isabellan paidasta.

Isabella vannoi, ettei vaihda paitaansa ennen kuin Ostendan kaupunki on valloitettu.

Kaupungin valtaaminen kesti kolme kuukautta. Toisen tarinan mukaan Napoleonin

Isabella-vaimo vaihtoi alusvaatteensa vasta, kun hänen miehensä palasi Ranskaan.

(Kornerup & Wanscher 1961: 193.)

isabellanvalkoinen

Ks. isabella.

jadenvihreä

Kuten mineraali jade, jota on kahta muunnosta, jadediitti ja nefriitti. Jadella on monta värisävyä valkoisesta vihreään ja keltaisesta harmaaseen.

(Schumann 1979: 67.)

joulunpunainen

Hyvin epämääräinen värin nimitys, viittaa todennäköisesti tonttulakkien ja joulupukin puvun väriin.

(Rihlama 1990: 100.)

jäälinnunsininen

= teräksensininen

Kuten jäälintu eli kuningaskalastaja. Saks. *eisblau* tulee tämän linnun nimestä *Eisvogel*, joka taas tulee *Eisen* 'rauta'-sanasta linnun teräksensinisen värin mukaan. Suomen jäänsininen ja jäätikönsininen tarkoittavat aivan toista sävyä, vain heikosti sinertäviä sävyjä.

(Kornerup & Wanscher 1961: 193.)

kaakao

= kaakaonruskea

Kuten jauhetut kaakaopavut.

(Kornerup & Wanscher 1961: 193.)

kaarnanruskea

Kuten havupuiden, lähinnä männyn, kaarnan väri.

(Rihlama 1990: 100.)

kadetinsininen

Kuten eräiden maiden sotakoulujen oppilaiden, kadettien, puvun väri.

(Kornerup & Wanscher 1961: 193.)

kaislanvihreä

Kuten kaislan väri. Tummanvihreä.

(Rihlama 1990: 100.)

kahvinruskea

Kuten jauhetun kahvin väri tai keskivahvan, maidottoman kahvi(juoma)n väri.

Kermakahvinruskea ja *maitokahvinruskea* ovat vaaleampia ruskeita, mustanruskeasta väkevästä kahvista käytetään myös *mokka*-nimeä. Kahvi on peräisin arabialaisesta Moka kaupungista.

(Kornerup & Wanscher 1961: 194.)

kalypsonpunainen

Keksitty nimitys kosmetiikka- ja tekstiilialalla. Kreikkalaisten tarujen Kalypso on kaunis haltijatar, joka pidätti Odysseusta luonaan seitsemän vuotta. Värinimitys on kuitenkin peräisin Länsi-Intian saaristosta kuten samanniminen musiikkikin. Kalypso tarkoittaa myös erästä orkideaa, jonka kukat voivat olla punaisia, purppuraisia, keltaisia tai ruusunpunaisia. Kalypsonpunaisen vastaa lähinnä purppuranpunaisen kukan väriä.

(Kornerup & Wanscher 1961: 195.)

kameli

= kamelinruskea

Kuten kamelinnahka.

(Kornerup & Wanscher 1961: 195.)

kanariankeltainen

Kuten Kanariansaarilta kotoisin olevan kanarianlinnun väri.

(Rihlana 1990: 100.)

kaneli

= kanelinruskea

Kuten kanelimauste, joka jauhetaan eri kanelipuulajeista.

(Kornerup & Wanscher 1961: 195.)

kanelinruskea

Ks. kaneli.

kanerva

= kanervanpunainen

Kuten kanervakasvin pienten kukkien väri. Väri voidaan tulkita myös kanervalla värjättyksi.

(Koski 1983: 323.)

kanervanpunainen

Ks. kanerva.

kanervanruskea

Kuten kanervakasvin puumaisen rungon väri. Väri voidaan tulkita myös kanervalla värjättyksi.

(Koski 1983: 323 .)

karamelli

Kuten karamelli, sulatettu ruskea sokeri.

karamellinpunainen

Karamellivärit ovat täyteläisiä ja imeliä värejä, ja ne olivat muodissa vuonna 1993.

karhuvatukanpunainen

Ks. karhuvatukka.

karhuvatukka

Kuten karhuvatukkasen kypsin marjojen väri.

(Nylén 1992: 156.)

karpalo

Kuten karpalon kypsien, tummanpunaisten marjojen väri.

(Nylén 1992: 157.)

kastanja

Kuten kastanjan hedelmät. Tumman punaruskea. Käytetään etenkin hiusten väristä.

(Vedel 1977: 54.)

kastanjanruskea

Ks. kastanja.

kellanbeige

Aavistuksen likainen, kellertävä beige.

(Rihloma 1990: 100.)

kellanvihreä

Vihreän ja keltaisen intersektioon viittaava väri, joka sijoittuu aavituksen verran lähemmäs vihreätä kuin keltaista.

(Koski 1983: 307.)

keltainen

Keltainen on yksi vanhimmista värinimityksistä jja juontaa juurensa ilmeisesti indogermaanisesta sanasta *ghel* 'kiiltää', jonka kanssa sukua ovat mm. ruotsin *galla* 'sappi', *guld*

'kulta' ja *glöd* 'hehku'. Keltaisen varhainen ilmestystyminen eri kieliin johtuu ilmeisesti

siitä, että väriä on saatu jo varhain keltamullasta, jota käytettiin esim. luolamaalauksissa.

Kantasuomessa on ollut ennen *keltaista* kantasana *kelta* värjäyskasvin nimenä.

(Kornerup & Wanscher 1961: 196.)

keltaoranssi

= oranssikeltainen = punertavankeltainen

Keltaisen ja oranssin intersektioon viittaava väri.

(Koski 1983: 307.)

kerma

Kuten kerman väri. Lähellä luonnonvalkoista.

(Koski 1983: 323.)

kermanvärinen

Ks. kerma.

keskiharmaa

= neutraalinharmaa

Yleisnimitys niille harmaan sävyille, jotka sijaitsevat harmaa-asteikon keskivaiheilla. Väriopillinen nimitys.

(Rihlama 1990: 100.)

keskiruskea

Väriopillinen nimi, tarkoittaa niitä ruskean sävyjä, jotka sijaitsevat lähellä ruskean ydintä.

(Rihlama 1990: 100.)

keskipunainen

Väriopillinen nimi, tarkoittaa niitä ruskean sävyjä, jotka sijaitsevat lähellä punaisen ydintä.

(Rihlama 1990: 100.)

keskivihreä

Väriopillinen nimi, tarkoittaa niitä ruskean sävyjä, jotka sijaitsevat lähellä vihreä ydintä.

(Rihlama 1990: 100.)

khaki

Kuten englantilaisten sotilaspukujen verkakangas, joita käytettiin alun perin Intiassa. Engl.

khaki, hindustanissa khaki 'tomu, tomunvärinen'.

(Kornerup & Wanscher 1961: 198.)

khakinvihreä

"Pölyisen" vihreä, aavistuksen samea vihreä.

khakinruskea

Ks. khaki.

kirsikanpunainen

Ks. kirsikka.

kirsikka

Kuten kirsikkapuun kypsät hedelmät. (Koski 1983: 323.)

kitti

= kitinvärinen = kitinvalkoinen

Kuten tavallinen ikkunakitti.

(Rihlana 1990: 100.)

kitinvalkoinen

Ks. kitti.

kirkkaankeltainen

Mahdollisimman selvä ja muista sävyistä vapaa keltainen.

(Rihlana 1990: 100.)

kirkkaanpunainen

Mahdollisimman selvä ja muista sävyistä vapaa punainen.

(Rihlana 1990: 100.)

kirkkaansininen

Mahdollisimman selvä ja muista sävyistä vapaa sininen.

(Rihloma 1990: 100.)

kittibeige

Vaalea beige.

kivenruskea

Kuten kiven väri, joka tosin vaihtelee aika lailla. Tummempi kuin hiekanruskea.

koralli

= korallinvärinen

Kuten eräiden korallieläinten muodostama tukirangan aine.

(Vedel 1977: 63.)

krookuksenvärinen

= sahaminkeltainen = sahami = tummankeltainen

Kuten kurjenmiekkakasveihin kuuluvan krookuksen kukat.

(Nylén 1992: 165.)

kullanruskea

Lämmin ruskea.

kulta

= kullavärinen = kullankeltainen

Kuten jalometalli kullan väri.

kuninkaansininen

Nimityksen alkuperä ja merkitys on epäselvä. Sen arvellaan liittyvän jalokiviin ja eri pigmentteihin, kuten safiirinsiniseen ja koboltinsiniseen (emaljisulate). Myös indigonsininen

on voinut vaikuttaa nimityksen syntyyn, sillä kuninkaiden viittoja on värjätty indigolla. Toisaalla nimitys voidaan tulkita kaikkein upeimmaksi sinisen sävyistä kuningastiikerin ja -kotkan tapaan. Kuninkaansinisellä voidaan tarkoittaa myös taivaansinistä kuninkaiden kuninkaaseen, Jumalaan, viittaamassa. Sävyin ja iän perusteella emaljisulate ja indigo ovat todennäköisimmät lähtökohdat tälle nimelle.

(Kornerup & Wanscher 1961: 201.)

kupari

= kuparinvärinen = kuparinpunainen

Kuten kuparimetalli.

(Rihloma 1990: 100.)

kuparinruskea

Kuten syöpynyt, ruskeavivahteinen kupari.

laakerilehdenvihreä

Kuten laakeripuun lehti.

laivastonsininen

= mariini = mariininsininen

Alun perin synonyymi indigonsiniselle, jolla meriväen takit värjättiin.

laventeli

= laventelinvihreä = seladoninvihreä

Kuten laventelikasvin lehdet.

(Kornerup & Wanscher 1961: 203.)

laventelilila

Kuten laventelikasvin kukat, joita käytetään hajusteena.

lehdenvihreä

Kuten puiden ja ruohokasvien lehtien väri, joka aiheutuu niiden elintärkeästä väriaineesta klorofyllistä. Nimi johtuu kreikan sanasta *khloros* 'keltaisenvihreä', jota käytettiin ensin vain taimien vaalean kellertävästä väristä, nytemmin myös vihreästä yleensä. Lehden väri riippuu tietenkin kasvin lajista, vuodenaikasta ja valaistuksesta. Nimitys on suhteellisen vakiintunut keskikesällä auringonpaisteessa ja kaukaa nähdyn lehden väriksi. Lähes synonyymisia ovat saniaisenvihreä, pinaatinvihreä, ruohonvihreä ja keväänvihreä. (Kornerup & Wanscher 1961: 203.)

lehmuksenvihreä

Kuten lehmuksen siivelliset siemenet.

(Nylén 1992: 166.)

leinikinkeltainen

= auringonkukankeltainen

Kuten niittyleinikin kukat. Hyvin voimakas keltainen, lähes synonyyminen on myös voinkeltainen.

(Nylén 1992: 173.)

lemmikinsininen

Kuten lemmikkikasvin kukat.

(Nylén 1992: 176.)

lempeä roosa

Ks. hempeä roosa.

liila

= syreeninvärinen

Vaalea violetti. Ransk. *lila* 'syreeni'. Lainautunut suomeen suoraan värinimenä.

(Everi 1985: 145.)

liilanroosa

Aavistuksen sinertävä roosa.

lohi

= loheenpunainen = lohenvärinen

Kuten tuoreen lohen liha. *Lohenkeltainen* taas sisältää ajatuksen kypsennetystä lohesta.

(Kornerup & Wanscher 1961: 203.)

lohenpunainen

ks. lohi

luonnonvalkoinen

Kuten värjäämätön, aavistuksen kellertävä valkoinen.

(Rihlama 1990: 100.)

luonnonvärinen

= hiekanvärinen = platinanvaalea = nature

Varsin epämääräinen värinimitys, jota käytetään lähinnä värjäämättömästä nahasta ja tekstiileistä, joskus myös höylätystä puupinnasta.

(Rihlama 1990: 100.)

luumu

= luumunvärinen

Kuten kypsä tummanvioletti luumupuun hedelmä.

(Nylén 1992: 178.)

luumunpunainen

Ks. luumu.

luumunsininen

Kuten aavistuksen raaka, sinivivahteinen luumuhedelmä.

(Nylén 1992: 178.)

magenta

= magentanpunainen

Yleisnimitys värialueelle, johon kuuluu purppuranpunaisen ja violetinpunaisen sävyjä.

Magenta eli fuksiini on orgaaninen väriaine, joka sai nimensä keksimisvuotenaan 1859

Italian Magentassa käydystä taistelusta. Ranska voitti tuolloin Itävallan.

(Kornerup & Wanscher 1961: 204.)

mahonginruskea

= mahonginpunainen

Kuten mahonkipuun puuaines. Alkuaan Länsi-Intian saariston avakkien kieltä.

Kalusteisiin käytetyn mahongin väri vaihtelee petsauksen ja lakkauksen vuoksi.

(Kornerup & Wanscher 1961: 205.)

maissi

= maissinkeltainen

Kuten maissin tähkä. (Nylén 1992: 186)

maissinkeltainen

Ks. maissi.

malissalila

Kuten viinien ja liköörien mausteena käytetyt malissa (koirooho)kasvin vaaleat,

aavistuksen sinertävät lehdet.

(Vedel 1977: 74.)

mansikanpunainen

Alun perin puutarhamansikan värinen, mutta siirtynyt tarkoittamaan sinertävänpunaista

väriä. Ransk. *fraise* 'mansikka' (vaaleanpunainen).

(Kornerup & Wanscher 1961: 205.)

manteli

= mantelinvihreä

Kuten mantelipuun lehtien alapinta.

(Vedel 1977: 76.)

mantelinvihreä

Ks. manteli

mariini

= laivastonsininen = mariininsininen

Kuten laivastossa käytettävien pukujen väri. Ks. laivastonsininen.

mariininsininen

Ks. mariini.

mehevänkeltainen

Kirkas, aavistuksen rusehtava keltainen.

(Rihlama 1990: 100.)

meloni

= meloninvärinen = meloninpunainen

Kuten kypsän melonin "liha".

(Koski 1983: 232.)

meloninpunainen

Ks. meloni.

meloninsävyinen

Ks. meloni.

merensininen

= aallonsininen = valtamerensininen

Kuten meren väri, joka luonnollisesti vaihtelee suuresti valaistuksen, tuulen ja sään mukaan. Merkitsee lähinnä käsitettä 'kuin meri sinisenä tai sinisimmillään'.

(Kornerup & Wanscher 1961: 205.)

merenvihreä

= ulapanvihreä = seladoninvihreä = celadon

Hyvin lähellä harmaata.

(Kornerup & Wanscher 1961: 205.)

mesimarja

= mesimarjanpunainen

Kuten mesimarjan punainen marja.

(Nylén 1992: 187.)

messinginvärinen

ks. messinki

messinki

= messinginvärinen = messinginkeltainen

Kuten messinki, kuparin ja sinkin sekoite. Voi vaihdella keltaisesta oranssiin metallien suhteen perusteella.

(Rihlma 1990: 100.)

metallinhohtoinen

Melko epämääräinen nimitys, joka ilmeisesti viittaa harmaavoittoisiin metalleihin kuten

hopeaan, lyijyyn, teräkseen, tinaan jne. Käytetään lähinnä auton väristä puhuttaessa.

mimoosankeltainen

Kuten trooppisten hernekasvien, Mimosa-lajien kukat.

(Vedel 1977: 79.)

minttu

Kuten minttukasvin vaaleanvihreät lehdet.

(Nylén 1992: 191.)

mintunvihreä

Ks. minttu.

musta

Yleisnimitys neutraalille (sävyttömälle) värille, joka on kaikkein tummin, erikoisesti harmaa-asteikon loppupäälle. Musta on siis valkoisen vastakohta. Käytännössä myös mustan pohjapisteen lähimmät naapurit tajutaan mustiksi. Ehdottoman mustaa sävyä ei voida valmistaa keinotekoisesti. Indoeurooppalaisissa kielissä mustaa merkitsevät sanat ovat sukua mm. likaa ja palamista merkitseville sanoille. Varhaiskantasuomessa nykykielen mustan ja sinisen alaan ovat yhdessä viitanneet kaksijakoisen värikentän tummaan eli kylmään puoleen.

(Koski 1983: 59.)

mustikanvärinen

= mustikka

Kuten mustikan kypsät marjat, jotka ovat pikemminkin sinisiä kuin mustia.

(Nylén 1992: 201.)

myyrä

Kuten myyrän turkin väri. Viittaa postimyyntiluetteloissa vihreän ja ruskean intersektioon.

nature

Ks. luonnonvärinen.

neonkeltainen

Kuten hekuva neonkaasu loistoputkessa. Muut neonvärit ilmaisevat vain analogisesti mahdollisimman kirkasta sävyä.

(Rihlama 1990: 100.)

nougat

= nугaa

Kuten ransk. *nougat*, pähkinöistä, manteleista, karamellisokerista jne. valmistettu makeinen.

(Kornerup & Wanscher 1961: 209.)

nugaa

Ks. nougat.

nutria

Kuten nutrian, rämemajavan, turkin väri, joka tosin vaihtelee hunajanvaaleasta tummanruskeaan. Värillä viitataan lähinnä hunajanvaaleaan sävyyn.

ohrankeltainen

Kuten kypsän ohrantähkän kullankeltainen väri.

(Nylén 1992: 206.)

okrankeltainen

= oksidinkeltainen

Kuten ferrihydroksidia sisältävä maalaji (savi). Se on vanhimpia tunnettuja väriaineita, sitä on käytetty jo luolamaalauksissa Altamirassa Espanjassa ja Lascaux´ssa Ranskassa sekä vanhalla ja keskiajalla moniin taiteellisiin tarkoituksiin. Nykyisin sitä valmistetaan

keinotekoisesti oksidinkeltaisen nimisenä. Sävy vaihtelee jonkin verran koostumuksen mukaan. Oksidinpunainen eri muunnoksineen on läheistä sukua. Kreikk. *okhros* 'kalpeankeltainen'.

(Kornerup & Wanscher 1961: 209.)

oliivi

= oliivinvihreä = oliivinvärinen

Alkujaan oliivilla (nvärisellä) tarkoitettiin oliivipuun hedelmän väriä. Nykyään yleisnimitys niille tummankeltaisille ja harmahtaville sävyille, jotka tajutaan vihertäväksi. Hyvin lähellä sammalenvihreää ja muratinvihreää. Oliivinharmaalla tarkoitetaan tummintaa, oliivinkeltaisella kirkkainta ja oliivinruskealla punaisinta osaa oliivinvihreän kentästä.

oliivinvihreä

Ks. oliivi.

oljenkeltainen

Kuten syksyllä korjatun viljan olki.

(Koski 1983: 232.)

oranssi

Alkujaan appelsiininkeltainen. Nykyisin yleisnimitys punaisen ja keltaisen voimakkaille välisävyille. Ransk., saks. ja engl. *orange* 'appelsiini'. Lainautunut suomeen suoraan värinnimenä.

(Koski 1983: 236.)

oranssinkeltainen

= keltaoranssi = punertavankellertävä

Kuvaa voimakkaita sävyjä oranssin ja keltaisen väliltä.

(Koski 1983: 232.)

oranssinpunainen

= kellertävänpunainen

Kuvaa voimakkaita sävyjä oranssin ja punaisen väliltä.

(Koski 1983: 232.)

paprika

= paprikanpunainen

Kuten paprikan, turkin- eli espanjanpippurin punainen hedelmä.

(Vedel 1977: 90.)

pastellinsävyinen

Väriin kaikkein vaalein sävy, esim. pastellinpunainen 'vaaleimmat vaaleanpunaisen sävyt',

pastellinharmaa = udunharmaa = helmenharmaa 'vaaleimmat vaaleanharmaan sävyt'.

Pastellinsinistä on alun perin käytetty värimorsingolla suoritettua värjäyksestä, siis indigonsinisestä, mutta nykyisin se tarkoittaa vaaleita sävyjä ja on johdettu ital. *pastello* 'liitu'-sanasta.

(Colussi 1977: 234.)

pehmeänruskea

Vaaleanruskea, jossa mukana lämpimiä, lähinnä keltaisia sävyjä.

pellava

= pellavanvärinen = pellavankeltainen = pellavanvaalea = beige = ecru

Kuten pellavan varret syksyllä.

pellavabeige

Pellava ja beige ovat sama väri, joten toistolla ilmeisesti vain vahvistetaan, että kyseessä on juuri "perusbeige".

pellavanruskea

Melko vaalea ruskea.

pellavanvaalea

Ks. pellava.

pellavanvärinen

Ks. pellava.

perhosensininen

Kuten sinisten perhosten siivet.

persikka

= persikanpunainen

Kuten kypsä persikkapuun hedelmä.

(Koski 1983: 232.)

petrolinsininen

= petrolinvärinen

Viittaa mahdollisesti petrolin sinertävään fluoresenssiväriin, mutta sävynmäärittäminen on kuitenkin epäselvää. Ransk. *petrole*.

(Everi 1985: 321.)

pihlajanmarja

= pihlajanmarjanpunainen

Kuten kypsät pihlajanmarjat.

(Nylén 1992: 231.)

pinkki

Engl. nimitys, joka tekstiilien ja kosmeettisten aineiden välityksellä on siirtynyt myös

muualla. Syntynyt ilmeisesti neilikan englantilaisesta nimestä *pink*, ja sitä käytetään varsin epämääräisesti kalpeanpunaisesta, vaaleanpunaisesta ja vaalean ruusunpunaisesta.

(Kornerup & Wanscher 1961: 214.)

pistaasi

= pistaasinvihreä

Kuten pistaasipuun hedelmän sisus.

(Vedel 1977: 102.)

prinsessansininen

Nimen alkuperä on epäselvä, mutta sävy on on vaaleampi ja vihertävämpi kuin kuninkaansininen.

(Kornerup & Wanscher 1961: 215.)

pronssi

= pronssinvärinen = pronssinruskea

Kuten pronssi, joka on kuparin ja tinan seos. Sävy vaihtelee jonkin verran metallien keskinäisen suhteen sekä iän ja patinoitumisen (syöpymisen ja homeen) perusteella. Ransk. *bronze* ja ital. *bronzo*, *bronzino* 'vaske'. Graafisella alalla käytetään nimitystä pronssiruskea painoväreistä, jotka tietyistä punaisista pigmenteistä valmistettuna ovat pronssinkiiltäviä. Pronssiruskea painoväri heijastaa syvänkeltaista pronssinkiiltoa.

(Kornerup & Wanscher 1961: 215.)

puhtaanvalkoinen

Muista sävyistä vapaa valkoinen.

(Rihlma 1990: 100.)

punahonka

Lähinnä puupinnasta käytettävä nimitys. Tarkoittaa punertavan ruskeaa sävyä.

punainen

Punainen on vanhimpia värien nimityksiä, ja usein se juontaa juurensa verestä.

Kantasuomen *puna* sen sijaan tarkoitti karvaa ja karvapeitettä.

(Koski 1983: 65.)

punalila

Lila, jossa on punaisia sävyjä mukana.

punaruskea

= ketunpunainen = revonpunainen

"Keskivarjostetut" oranssinpunaiset sävyt, punertavammanruskeita kuin kellanruskea.

punertava

Punaiseen päin vivahtava sävy. Esim. punertavanruskea.

(Koski 1983: 304.)

puolukanpunainen

Ks. puolukka.

puolukka

Kuten puolukan kypsät marjat.

(Nylén 1992: 239.)

puolukkapuuronpunainen

Kuten puolukoista ja maidosta valmistettu puuro. Vaaleampi kuin puolukanpunainen.

purppura

= purppuranpunainen

Violetin ja punaisen välinen alue. Alun perin foinikialaisten purppurasimpukasta vanhalla ajalla valmistama väriaine, joka on osoittautunut samaksi kuin kasviväriaine indigonsinen

eräs bromiyhdiste. Uudet synteettisen väriaineet ovat syrjäyttäneet nämä värjäysmenetelmät, mutta itse väri kantaa yhä alkuperäisestä purppuraväriaineen valmistamisesta tulevaa nimeä. Kreikk. *porfyreos* johdetaan sanasta *fyro* 'sekoittaa', ja se viittaa simpukoiden keittämisen yhteydessä tapahtuneeseen sekoittamiseen. Purppuralla värjättiin esimerkiksi kuninkaiden viittoja, ja värinimenä se on tullut suomeen Raamatun kautta. Juhlallinen sivuvivahde.

(Kornerup & Wanscher 1961: 216.)

puuteri

Hyvin vaalea ruskea. Puuterijauhetta käytetään kasvojen ehostukseen, joskin puutereita on erivärisiä.

(Rihlma 1990: 100.)

pähkinäruskea

Kuten kypsän pähkinän kuori. Perusruskea.

(Vedel 1977: 113.)

roosa

= vaalean ruusunpunainen

Yleisnimitys sille värialueelle, johon kuuluu vaaleita sävyjä sinertävästä punaisesta ja purppuranpunaisesta sekä sinertävimmät osat vaaleanpunaisesta ja pastellinpunaisesta. Alunperin ruusun värisävyn nimitys, lat. *rosa*, kreikk. *rhodon* 'ruusu'. Lainautunut suomeen suoraan värinimityksestä ilmeisesti saks. *rosa* tai eng., ransk. *rose*-sanana välityksellä.

(Koski 1983: 239.)

ruoste

= ruosteväri = ruosteenruskea = ruosteenpunainen

Kuten ruoste, jota muodostuu raudan pinnalle ilman hapen ja kosteuden johdosta. Se

sisältää ferrioksidia ja ferrihydroksia ja on sen vuoksi sukua keltamullalle (oksidinkeltaiselle) ja oksidinpunaiselle.

ruosteenruskea

Ks. ruoste.

ruosteenpunainen

Ks. ruoste.

ruskea

Vanhimpia värinimityksiä. Germaanisissa kielissä sukua karhun, majavan ja palaneen kanssa. Kantasuomen *ruskea*-sanalan alaani kuului osia ruskeasta, punainen sekä jotkin keltaisen sävyt.

(Koski 1983: 210.)

ruusu

= ruusunvärinen = ruusunpunainen

Kuten punaiset ruusut. Hyvin laaja käsite, ruusulajeja on olemassa n. 4 000. Ruusuilla voi olla (valkoisia ja keltaisia lukuun ottamatta) lukuisia vaalean- ja tummanpunaisia vivahteita, joissa on jossain määrin kellertävää tai sinertävää sävyä. Nimitys on hyvin vanha, sillä ruusu on ensimmäinen viljelty kukka. Engl. *rose red* käytössä jo 1300-luvulla.

(Kornerup & Wanscher 1961: 219.)

ruusunpunainen

Ks. ruusu.

ruusupu

Ransk. *bois-de-rose* tarkoittaa ruusupuuta, jonka punaruskea sävy on pohjana tälle muotinimitykselle. Käytetään lähinnä puutereista ja meikkivoiteista puhuttaessa.

(Everi 1985: 42.)

saharanruskea

Kuten Saharan autiomaan sävy. Melko epämääräinen nimitys.

(Kornerup & Wanscher 1961: 219.)

sahrami

= sahraminkeltainen = tummankeltainen = krookuksenkeltainen

Kuten eräästä krookuslajista saatava väriaine, jota on käytetty mausteena ja väriaineena hamasta menneisyydestä saakka. Esimerkiksi Kreetan Kronoksen n. 1700-luvulta eKr. peräisin olevissa seinämaalauksissa on käytetty sahramia.

(Kornerup & Wanscher 1961: 219.)

sameankeltainen

= viininkeltainen

Yleisnimitys alueelle, joka sisältää harmaankeltaisen alueen ja sameita sävyjä, esim. oljenkeltainen. Monissa kielissä käytetty *matt* 'himmeä, samea' on suomen kielessä muodossa *matta* ja vakiintunut tarkoittamaan pinnan laatua. Arab., pers. *shah mat* 'kuningas on kuollut', josta sakkimatti. Vastakohta on elävä, eloisa, helakka, esim. helakankeltainen, helakanpunainen. (Kornerup & Wanscher 1961: 221.)

sammaleenvihreä

Kuten eri sammallajit.

(Nylén 1992: 241.)

savu

= savunharmaa = savunvärinen

Kuten vaaleaa taustaa vasten katsottu savu. Käytetään erityisesti lasista ja jalokivistä puhutaessa.

savunsininen

Kuten tummaa taustaa vasten katsottu savu. Savu heijastaa takaisin erikoisesti lyhytaaltoisia

(sinisiä) säteitä, kun taas pitkäaaltoiset (punaiset ja keltaiset) kulkevat sen läpi.

(Kornerup & Wanscher 1961: 221.)

seladoninvihreä

= celadon = merenvihreä = ulapanvihreä

Kuten merenvihreä puku, jota paimenet käyttivät 1600-luvulla ranskalaisissa paimennäytelmissä. Ransk. *Celadon* 'riutuva rakastaja', erään paimenromaanin miespäähenkilö. Kreikk. *keladon* 'soliseva, kohiseva'.

(Kornerup & Wanscher 1961: 221.)

samppanjanvaalea

= samppanjanvärinen

Kuten sampanja, kuohuviini Ranskan Champagne-maakunnasta. Lähellä viininkeltaista.

sininen

Sinisellä on erityisasema suomessa, sillä se on ilmaantunut kieleemme aikaisemmassa kehitysvaiheessa kuin muissa kielissä. Indoeurooppalaisissa kielissä sininen juontaa juurensa taivaansinisistä, indigonsinisestä tai lasuurikivestä. Varhaiskantasuomen *sini*-sanantiteettiin on kuulunut osa vihreän ja mustan alasta. Nimitys on tullut ilmeisesti taivaan, veden ja jopa kaukana siintävän metsän väristä.

(Koski 1983: 150.)

sinapinkeltainen

Kuten sinapinruskea (ks. sinappi), mutta vaaleampi ja sävyltään keltaisempi.

sinappi

= sinapinruskea

Kuten Sinapis-lajin siemenistä valmistettu sinappi.

sinertävä

Siniseen päin vivahtava sävy. Esim. sinertävänvihreä.

(Koski 1983: 308.)

sinipunainen

= violetti

Ks. violetti.

siniharmaa

Epämääräinen nimitys, joka käsittää sinisen ja harmaan välillä olevia sävyjä.

(Koski 1983: 308.)

siniliila

Epämääräinen nimitys, joka käsittää sinisen ja liilan väliin jääviä vaaleita sävyjä.

(Koski 1983: 308.)

sitruunankeltainen

Kuten kypsän sitruunan kuori.

(Koski 1983: 322.)

smaragdinvihreä

Kuten smaragdjalokivi. Vanhan ajan smaragdit, joita saatiin Punaisenmeren seuduilta, olivat aivan vaaleita. Nimitys on ilmeisesti intialaista alkuperää, prakritissa *maragada*, lat. smaragdus 'kimaltaa'.

(Kornerup & Wanscher 1961: 224.)

suklaanruskea

Kuten puhdas, kaakaopavuista ilman maitoa valmistettu suklaa.

(Kornerup & Wanscher 1961: 224.)

sumunvihreä

Hyvin epämääräinen nimitys. Tarkoittanee harmaanvihreää.

syklaami

= syklaaminvärinen = syklaaminpunainen

Kuten alppiorvokin kukka.

(Vedel 1977: 135.)

syklaaminpunainen

Ks. syklaami.

syreeninvärinen

= syreeni = lila

Yleisnimitys värialueella, joka sisältää harmaanvioletin vaaleimman osan. Ransk. *lilas* 'syreeni' johtuu arab. sanasta *laylak*, pers. *nilak* 'sinertävä', denutiivi sanasta *nil* 'sininen, indigo'.

sähkösininen

Yleisnimitys mahdollisimman kirkkaalle ja voimakkaalle siniselle.

(Rihloma 1990: 100.)

taivaansininen

Kuten pilvetön taivas aurinkoisena kesäpäivänä keskipäivällä ja n. 30 asteen korkeudella taivaanrannasta. Muina vuodenaikoina, pilvisellä ilmalla ja muuhun aikaan päivästä mitattuna sävy voi olla aivan toisenlainen. Pelkästään korkeuden muuttuminen muuttaa värihavaintoa: 5 asteen korkeudella puhutaan horisontinsinisestä ja 90 asteen perussinisestä. Alkuperäinen nimitys taivaansinelle eli seruliinisininen (lat. *caerlum* 'taivaansininen', *caelum* 'taivas') on saanut uuden merkityksen väriaineen, seruliinisinen mukaan.

(Kornerup & Wanscher 1961: 226.)

terra

= terranpunainen = terrakotta = tiilenpunainen = tiili

Kuten poltettu (rautaoksidipitoinen) savi. Ital. *terra* 'maa', *cotta* 'keitetty, paistettu'.

terranpunainen

Ks. terra.

teräksenharmaa

Kuten teräs. Teräksensininen puolestaan tarkoitti alunperin hapettunutta terästä, nykyisin useita väriaineita.

tiili

= tiilenpunainen = terranpunainen = terrakotta = terra

Kuten punainen tiili, jonka väri johtuu rautaoksidista. Se voidaan rinnastaa myös oksidinpunaiseen, jota valmistetaan myös polttamalla.

(Kornerup & Wanscher 1961: 226.)

tulppaaninpunainen

Kuten tulppaanin kukat. Voimakas punainen.

(Nylén 1992: 240.)

tumma harmaanvihreä

Tummimmat osat harmaanvihreästä, jota itsessään on melko vaalea väri.

tumma havunvihreä

Havunvihreä on itsessään tumma väri, joten sanaliitolla vain korostetaan värin tummuutta.

tummahkosininen

Tummansiniseen vivahtava väri, vaaleampi kuin tummansininen.

(Koski 1983: 303.)

tumma kaarnanruskea

Kaarnanruskea on perusruskea, joten sanaliittona voi pitää synonyyminä tummanruskealle.

tumma lila

Lila on vaalea violetti, joten tumma lila menee hyvin lähelle itse violettiä.

tumma roosa

Roosalla tarkoitetaan vaaleinta vaaleanpunaista, joten tumma roosa tarkoittanee vaaleanpunaista, jossa on mukana sinertäviä vivahteita.

tummanruskea

Yleisnimitys ruskean ja punaruskean tummimmille alueille. Esimerkiksi suklaanruskea. (Rihlama 1990: 100.)

tummanpunainen

= syvänpunainen

Yleisnimitys sille sävyalueelle, jossa sijaitsevat voimakkaat ja samalla tummat punaisen sävyt, lähellä ruskean kenttää.

(Rihlama 1990: 100.)

tummansininen

Yleisnimitys sille sävyalueelle, jossa sijaitsevat ne siniset sävyt, jotka ovat tummempia kuin harmaansininen ja syvänsininen.

(Rihlama 1990: 100.)

tummanvihreä

Yleisnimitys sille sävyalueelle, jossa sijaitsevat harmaanvihreää ja syvänvihreää tummemmat sävyt. Esim. myrtinvihreä ja kuusenvihreä.

(Rihlama 1990: 100.)

tumma oranssi

Yleisnimitys sille sävyalueella, jossa sijaitsevat kaikkein tummimmat oranssit sävyt, jotka voivat ulottua lähelle mustaa.

(Rihlama 1990: 100.)

turkoosi

= vihertävänsininen = turkoosinsininen

Vihreän ja sinisen välissä oleva väri, etenkin voimakkaat sävyt. Nimi tulee turkoosijalokiven (kuparialumiinisilikaattia) erikoissävyn mukaan. Sävy voi olla vihertävänsininen tai vihreävoittoisempi (turkoosinvihreä), mikäli alumiini on korvattu osittain raudalla. Ransk. *turquoise*, mransk. *turcois*, *turquois*, *turqueis* 'turkkilainen', koska jalokivet tulivat aluksi Turkista tai sen kautta.

(Kornerup & Wanscher 1961: 229.)

turkoosinvihreä

Lähempänä vihreää kuin sinistä oleva väri. Turkoosijalokiven vihertävä muunnos.

udunharmaa

Kuten utu, kun sitä katsotaan vaaleaa taustaa vasten.

(Kornerup & Wanscher 1961: 229.)

vaalea liila

Sanaliitolla korostetaan sävyn vaaleutta, itse liila on hyvin vaalea väri.

vaaleankeltainen

Yleisnimitys sille alueelle, joka käsittää keltaisen ja kalpeanoranssin välisiä sävyjä. Esimerkiksi pastellinkeltainen ja auringonkeltainen.

(Rihlama 1990: 100.)

vaalean ruosteenruskea

Sanaliittoa voi pitää synonyyminä vaaleanruskealle.

vaaleanruskea

Yleisnimitys alueelle, joka käsittää kellanruskeat ja ruskean vaaleat osat. Esim. tiilenpunainen ja kullanruskea.

(Rihlama 1990: 100.)

vaaleansininen

Yleisnimitys sille värialueelle, joka käsittää sinisen ja kalpeansinisen väliset sävyt. Esim. pastellinsininen ja taivaansininen.

(Rihlama 1990: 100.)

vaalea siniharmaa

Sanaliittoa voi pitää synonyyminä liilalle ja syreeninväriselle.

vaaleanpunainen

Yleisnimitys värialueelle, joka käsittää punaoranssin, punaisen ja kalpeanpunaisen väliset sävyt. Pastellinpunainen kuuluu tähän alueeseen, mutta sinertävänpunaisen ja kalpeanpunaisen sävyt eivät vaan niitä sanotaan roosanväriksi.

(Rihlama 1990: 100.)

vaaleanoranssi

Yleisnimitys värialueelle, johon kuuluvat oranssin ja kalpeanoranssin väliset sävyt. Esim. lohenvärinen.

(Rihlama 1990: 100.)

vaalea roosa

Roosa itsessään tarkoittaa vaaleaa vaaleanpunaista, joten sanaliitolla vain korostetaan sävyn vaaleutta. (Rihlama 1990: 100.)

vaalea turkoosi

Vaaleimmat turkoosit osat. Esimerkiksi ulapanvihreä.

vaalea terrakotta

Vaaleimmat alueet terrakotan alasta. Lähellä vaaleanruskeaa.

vaaleanvihreä

Yleisnimitys sille värialueelle, johon sisältyy vihreän ja kalpeanvihreän väliset sävyt. Esim. pastellinvihreä ja turkoosinvihreä.

(Rihlama 1990: 100.)

vaalea viini

Viininpunainen on tumma väri, vaalea viini tarkoittanee viininpunaisen vaaleinta osaa.

vaalea viininpunainen

Ks. vaalea viini.

vadelma

= vadelmanpunainen = vaapukanpunainen

Kuten vadelmapensaalla kypsät marjat.

(Nylén 1992: 289.)

vadelmanpunainen

Ks. vadelma

valkoinen

Yleisnimitys neutraalille, värittömälle sävyille, joka on vaalein kaikista värisävyistä, ja erikoisesti harmaa-asteikon alkupisteelle. Tosin myös vaaleaa ääripistettä 'lähinnä' olevat sävyt tulkitaan myös valkoisiksi. Valkoinen on mustan vastakohta. Kielellisesti valkoinen on syntynyt käsitteestä valoisa, vaalea, on mustan(tumman) ohella kaikkein vanhin

värinimitys.

(Koski 1983: 47.)

vanharo(o)sa

Jokseenkin epämääräinen "vanhan" ruusun värivivahdus. Aavistuksen haalistunut väri.

Hyvin suosittu värinimitys tekstiili- ja kosmetiikka-alalla.

vaniljankeltainen

Kuten vaniljasokerin väri. Hieman kellertävän valkoinen.

(Kornerup & Wanscher 1961: 233.)

vedensininen

Ilmeisesti kuten vesi metrin paksuisena kerroksena.

(Kornerup & Wanscher 1961: 233.)

vedenvihreä

Nimityksen alkuperä on epävarma, koska sävy ei voi johtua veden väristä edes paksuina kerroksina, vaan se on pikemminkin yhteydessä merenvihreään (= ulapanvihreä) tai se voi johtua veden vihreästä planktonista (järvissä).

(Kornerup & Wanscher 1961: 233.)

vehnäkeltainen

Kuten tuleentunut vilja, erikoisesti vehnä.

vihreä

Vihreä kuuluu kielten vanhimpiin väriennimityksiin. Lähtökohtana germaanisten kielten *grön*-sanalle on *gro* 'kasvaa'. Kantasuomen *viha*-pesyeellä on yhteyksiä sekä vihreään väriin että tuoreen kasvuvaiheen merkitykseen.

(Koski 1983: 113.)

vihreänkeltainen

Yleisnimitys sille värialueelle, joka käsittää voimakkaat sävyt vihreän ja keltaisen välillä.

Esim. myrkynkeltainen.

viidakonvihreä

Kuten tiheä trooppinen viidakko. Melko tumma vihreä.

viini

= viininpunainen

Kuten punaviini, joka valmistetaan viiniköynnöksen rypäleistä. Näiden kuorien tummansininen väriaine saa aikaan (hapen vaikutuksesta) melko voimakkaan punaisen sävyn, jota voi luonnehtia myös ruskeanvioletiksi. Vastaavasti *viininkeltainen* tulee valkoviinistä. Valmistusvaiheessa rypäleen siniset kuoret poistetaan.

(Kornerup & Wanscher 1961: 235.)

viininpunainen

Ks. viini.

violetti

Käsittää voimakkaat sävyt punaisen ja sinisen väliltä, joita voidaan kutsua myös helakanvioletiksi. Alun perin erikoisnimitys orvokin, violan, kukasta. Saks., ransk., engl. *violet* 'orvokki'. Lainautunut suomeen suoraan värin nimenä.

(Kornerup & Wanscher 1961: 235.)

välimerensininen

Kuten välimeren väri. Tajutaan vaaleammaksi ja kirkkaammaksi kuin merensininen.

4. VÄRINNIMIEN JAKAUMA

4.1. Rakenne

Aineisto jakaantuu seuraavan kaavion mukaisesti:

TAULUKKO 2. Värisanaston jaottelu

Laji	f	%
Perusvärit	8	2,80
Uudet yhdistämättömät värit	86	30,90
Intersektioon viittaavat värit	20	7,21
Valoisuuteen ja kylläisyyteen viittaavat värit	39	14,03
Aiheperäiset ja vertailuun perustuvat värit	125	44,96
Yhteensä	278	100

Aineistossa on eniten aiheperäisiä ja vertailuun perustuvia värejä, ja mikäli uudet yhdistämättömät värit käsitetään niiden ellipseiksi, aiheperäiset ja vertailuun perustuvat värinimitykset muodostavat 70 prosenttia materiaalista. Perusvärien kenttä on sulkeinen, joten niiden prosenttiosuus jää pakostakin pieneksi. Sen sijaan intersektioon viittaavia sekä valoisuuteen ja kylläisyyteen viittavia värejä voi muodostaa melkein pärajattomasti, joten ainakin käsityölehdissä ja postimyyntiluetteloissa suositaan aiheperäisiä ja vertailuun perustavaa systeemiä.

Johdoksia ei aineistossa ole kuin kolme (*punertava, sinertävä, anemoonensinertävä*). Yksiosaisia nimityksiä on 96 eli perusvärit ja uudet yhdistämättömät värit. Eniten on kaksiosaisia nimiä, peräti 192. Kolmi- tai neliosaiset nimitykset eivät ole suosittuja, sillä

ne ovat epäkäytännöllisiä pituutensa vuoksi ja on vaikea kuvitella, miltä *vaaleansinivihreänharmaa* sävy näyttää. Aineistossa on kuitenkin kaksiosaisen nimen eteen lisätty lisäsana (*tumma havunvihreä, tumma harmaanvihreä*). Näissä lisäsana ilmaisee jonkin muunnoksen itse värisävystä. Mikäli lisäsana on huolellisesti valittu, ilmaukset on helppo ymmärtää.

4.2. Vuosien 1975 ja 1994 Suuri Käsityökerho

Vuoden 1975 *Suuri Käsityökerho* -lehdissä esiintyy 74 eri värinimeä, vuoden 1994 lehdissä 171. Kahdenkymmenen vuoden aikana käytettävien nimitysten määrä on kasvanut lähes kolminkertaiseksi. Tänä aikana elintaso on noussut; ihmisillä on enemmän rahaa käytössään vaatteisiin. Myös tekstiiliteollisuus ja värjäysmenetelmät ovat kehittyneet.

Vanhoissa lehdissä puhutaan usein *vaaleasta sinisestä* tai *vaalean sinisestä*. Nytemmin sana on vakiintunut *vaaleansiniseksi*. Etenkään *vaaleaa sinistä* ei koeta itsenäiseksi väriksi, vaan sinisen tietyksi sävyksi. Samoin on käynyt vaaleanpunaiselle ja vaaleanvihreälle. Nykyään tuloillaan on uusi, kolmiosainen tyyppi (*vaalea (n) ruskeanvihreä, tumma(n) vanharosa*). Vuoden 1975 lehdissä kolmioisaisia nimiä ei esiinny lainkaan.

Vuoden 1975 lehdissä suhteessa enemmän intersektiovärejä (*oranssinkeltainen, vihreänkeltainen*) ja valoisuuteen viittaavia värejä (*kirkkaanpunainen*) kuin uudemmissa lehdissä. Oranssista käytetään *oranssi, oranssinpunainen* ja *oranssinkeltainen* -ilmaisua. Tämä kielii siitä, että sana ei ole vielä täysin vakiintunut itsenäiseksi nimeksi. Uusissa lehdissä puhutaan vain *oranssista*. Lisäksi oranssi on saanut lisämääritteitä (*vaaleanoranssi, tumma oranssi*), joita ei esiinny vanhoissa lehdissä.

Vaikka nimien määrä on lisääntynyt kahdenkymmenen vuoden aikana, tämä ei näy kärkisanalistassa, sillä uusia nimiä ei käytetä kovinkaan usein. Perusvärien nimet esiintyvät lehdissä kaikkein useimmin.

TAULUKKO 3. 30 yleisintä värinimeä *Suuri Käsityökerho* -lehdessä

Järj. l.	Vuosi 1974	f	%	Vuosi 1994	f	%
1.	valkoinen	186	16,16	valkoinen	226	11,30
2.	punainen	128	11,12	punainen	161	8,08
3.	sininen	115	10,00	vihreä	160	7,70
4.	vihreä	95	8,26	sininen	154	6,23
5.	ruskea	65	5,25	keltainen	124	4,38
6.	keltainen	58	5,04	tummansininen	87	4,02
7.	tummansininen	53	4,61	musta	80	4,02
8.	musta	49	3,38	luonnonvalkoinen	80	4,02
9.	luonnonvalkoinen	39	3,31	vaaleansininen	69	3,46
10.	beige	38	3,30	oranssi	65	3,27
11.	oranssi	27	2,34	ro(o)sa	59	2,62
12.	tummanruskea	27	2,34	beige	52	2,26
13.	harmaa	25	2,16	harmaa	45	2,11
14.	vaaleansininen	23	2,00	pinkki	42	2,06
15.	vaaleanpunainen	18	1,57	tummanpunainen	42	2,06
16.	turkoosi	17	1,48	vaaleanvihreä	35	1,76
17.	li(i)la	15	1,30	turkoosi	29	1,46
18.	lehmüksenvihreä	11	0,95	tummanvihreä	26	1,31
19.	kullankeltainen	11	0,95	tummanruskea	26	1,31
20.	siniharmaa	11	0,95	keskisininen	18	0,91
21.	ruosteenruskea	8	0,70	vaaleanruskea	12	0,60
22.	tummanpunainen	8	0,70	tummanharmaa	12	0,60
23.	ro(o)sa	8	0,70	vaaleanharmaa	12	0,60
24.	laivastonsininen	7	0,61	viininpunainen	10	0,50
25.	aprikoosi	6	0,52	sinapinkeltainen	10	0,50
26.	petrolinsininen	5	0,43	lohenpunainen	10	0,50
27.	vihreänkeltainen	5	0,43	kirkkaansininen	9	0,45
28.	vaaleanvihreä	5	0,43	harmaansininen	8	0,40
29.	punaruskea	5	0,43	terra	8	0,40
30.	terrakotta	4	0,33	vaaleankeltainen	7	0,35

4.3. Sandra

Sandran tekstit käännetään englannin kielestä suomeen. Vierasperäisyys näkyy sekä nimien rakenteessa että aihepiireissä. Vertailuun perustuvia nimiä on suhteessa enemmän kuin *Suuri Käsityökerho* -lehdessä, eikä intersektioon viittaavia värejä ole kuin yksi. Ainoat valoisuuteen tai kylläisyyteen viittaavat värit on muodostettu *vaalean-* tai *tumman-*etuliitteellä. Vertailuun perustuva systeemi on syntynyt indoeurooppalaisissa kielissä jo varhain. Esimerkiksi lähellä perusvärejä oleva *oranssi* tarkoittaa appelsiinin väristä. Nykyenglannin vaaleanpunainen on perusväri, ja sitä merkitsevä *pink* tarkoittaa neilikkaa. Vierasperäisyys näkyy myös siitä, mihin entiteettiin väriä verrataan. Siinä missä *Suuri Käsityökerho* -lehti puhuu *vehnänkeltaisesta* tai *kaislanvihreästä*, *Sandrassa* puhutaan *maissinkeltaisesta* tai *pistaasista*.

Vertailuun perustuvien nimien suosiminen näkyy myös kärkisanalistalla. Perusvärejä käytetään toki useimmin, mutta uusia yhdistämättömiä värejä esiintyy 20 sanan kärkisanalistassa enemmän kuin *Suuri Käsityökerho* -lehden 30 sanan kärkisanalistalla. *Pinkki* on niinkin korkealla sijalla kuin kuusi, sen sijaan vaaleanpunainen ei ole mahtunut listalle lainkaan. Tosin sama ilmiö on havaittavissa verrattaessa vuosien 1975 ja 1994 *Suuri Käsityökerho* -lehtiä keskenään. Kieleemme tulee koko ajan lisää vierasta vaikutusta.

TAULUKKO 4. *Sandra*-lehden 20 yleisintä värinimitystä

Järj. luku	Sandra	f	%
1.	valkoinen	135	8,15
2.	musta	125	7,55
3.	keltainen	109	6,58
4.	punainen	85	5,13
5.	pinkki	63	3,80
6.	luonnonvalkoinen	63	3,80
7.	vihreä	63	3,80
8.	sininen	61	3,68
9.	turkoosi	50	3,02
10.	oranssi	45	2,71
11.	li(i)la	45	2,71
12.	ruskea	42	2,54
13.	beige	40	2,42
14.	vaaleanvihreä	35	2,11
15.	syklaaminpunainen	35	2,11
16.	ruosteenpunainen	27	1,63
17.	petrolinsininen	27	1,63
18.	violetti	25	1,51
19.	vaaleankeltainen	18	1,09
20.	viininpunainen	18	1,09

4.4. Postimyyntiluettelot

Postimyyntiluetteloissa värinimitysten on oltava niin tarkkoja, että ostaja pystyy niiden perusteella valitsemaan oikean sävyn. Toisaalta nimen on oltava myös houkutteleva ja myytävä osaltaan tuotetta. Kukapa haluaisi itselleen likaisenvalkoista paitaa? Isabellanvalkoinen onkin jo toinen juttu. Diplomaatinsininen auto kuuluu eri hintaluokkaan kuin siniharmaa auto. Tosin sanoilla leikkittely ja maalailu on jopa vaimeaa, jos sitä vertaa 1995 Suuri Käsityölehteen, jossa ei tuotteita myydä.

Postimyyntiluettelot suosivat uusia yhdistämättömiä värejä. Osaltaan tässä on kyse tilansäästössä, toisaalta voidaan ajatella, että kieli koodaa tärkeitä asioita mahdollisimman tiiviisti. Vertailukohteet ovat aika mikänsanomattomia eivätkä toimi ilman loppuosaa. Kuinka moni tietää, miltä *nature* näyttää? Tai *grafiitti*? Siitä, että ostaja saa *myyrä*-väriset eikä *vihreänruskeita* housuja, on se etu, ettei housuja palauteta ainakaan sen tähden, etteivät ne ole vastaa kuvastossa luvattua väriä.

Muodin muutokset näkyvät nimenomaan postimyyntiluetteloissa. 1990-luvulla ovat kaikki luonto- ja ekoaiheet suosittuja, ja tuotteita jopa myydään liittämällä niihin eko-sana eteen. Anttila myykin *ekosinisiä* farkkuja.

Vaikka Elloksen kuvastoa julkaistaan myös Ruotsissa, eivät siinä käytetyt värit eroa Anttilan kuvaston väreistä.

TAULUKKO 4. Anttilan ja Elloksen postimyyntiluetteloiden 20 yleisintä väriinimitystä

Järj. luku	Anttila	f	%	Ellos	f	%
1.	sininen	332	15,37	valkoinen	305	14,11
2.	luonnonvalkoinen	276	12,78	sininen	251	11,61
3.	valkoinen	233	10,79	mariini	239	11,06
4.	musta	218	10,08	beige	166	7,68
5.	vihreä	163	7,55	musta	152	7,03
6.	ruskea	138	6,39	punainen	130	6,02
7.	punainen	105	4,86	ro(o)sa	96	4,44
8.	tummansininen	80	3,70	vihreä	95	4,40
9.	beige	80	3,70	luonnonvalkoinen	91	4,21
10.	persikka	73	3,38	keltainen	70	3,24
11.	harmaa	72	3,33	ruskea	68	3,15
12.	vaaleansininen	58	2,68	harmaa	68	3,15
13.	keltainen	55	2,55	khakivihreä	67	3,10
14.	li(i)la	49	2,26	li(i)la	41	1,90
15.	pellava	38	1,76	aprikoosi	37	1,71
16.	puuteri	35	1,62	vaaleankeltainen	37	1,71
17.	pinkki	30	1,39	vaaleansininen	32	1,48
18.	minttu	30	0,83	vaaleannvihreä	27	1,25
19.	viini	25	1,15	tummankeltainen	25	1,23
20.	turkoosi	14	0,65	kerma	20	0,93

5. TESTI

5.1. Tehtävät

Vertailuun perustuva systeemi toimii viestinnällisesti hyvin, mikäli verrattavalla entiteetillä on tyypillinen vakioväri, joka kuuluu sekä puhujan että kuulijan kokemuspiiriin. *Sitruunan-keltainen* ja *vadelmanpunainen* ovat yksiselitteisiä ilmauksia, mutta niinkin tavalliselta kuulostava väri kuin *appelsiininkeltainen* voi toisen mielestä olla synonyymi *oranssille*, toisen mielestä sanalla viitataan kirkkaankeltaisen appelsiinin väriin. *Valtamereksinen* on toisen mielestä tumma väri ja sisältää ajatuksen 'kuin myrskyävä meri', toinen liittää sen Lemmenlaiva-sarjan kirkkaana siintävään taustakuvaan.

Suuri käsityökerho -lehden villapaitamalliin tarvitaan *välimerensinistä*, *valtamereksistä* ja *ulapanvihreää* lankaa. Mielestäni ihmisten värien erottelukyky ei ole näin tarkkaa eivätkä tämäntyyppiset ilmaukset edes tuo eri ihmisille samanlaisia mielikuvia väreistä. Tutkin asiaa laatimalla kaavakkeen (liite 2), jossa koehenkilöiden piti ensin järjestää seitsemän tai kahdeksan sävyä vaaleimmasta tummempaan. Vaaleimman kohdalle tuli luku yksi, tummimman kohdalle seitsemän tai kahdeksan. Mukana ovat kaikki muut perusvärit paitsi harmaa. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta järjestettävät värit ovat vertailuun perustuvia ja kerätty käsityölehdistä tai postimyyntiluetteloista. Lisäohjeeksi annoin sen, että mikäli ei tunnista (pystyisi kuvittelemaan, miltä väri voisi näyttää), kyseisen värin kohdalle saisi vetää viivan. Mikäli joitain värejä ei voisi asettaa tummuusjärjestykseen, saisi kaikkiin laittaa saman numeron.

Toisessa osiossa oli kolmenkymmenen värin lista, josta piti ensin alleviivata tai rengastaa ne värit, jotka tunnistaa. Lisäksi tunnistamistaan väreistä piti kuvailla niitä, joita pystyi luonnehtimaan. Esimerkkeinä mainitsin seuraavat: hehkuvanpunainen = hyvin kirkas ja voimakaspunainen, jäätikönsininen = kylmä sininen, hyvin vaalea sininen, leijonankeltainen =leijonanruskea, samanvärinen kuin leijonan harja.

Informantteja tutkimuksessa oli neljäkymmentä, puolet naisia, puolet miehiä. Ammatit ja iät ilmenevät liitteestä kolme. Nuorin vastaajista on 17-vuotias, vanhin 48-vuotias. Tutkittavat asuvat eri puolilla Suomea. Valtaosalla vastaajista on äidinkielenopettajan koulutus, mutta etenkin miesten ammatit vaihtelevat ekonomista metsäkoneenkuljettajaan.

5.2. Valoisuuteen liittyvä tarkkuus

Valkoisesta olivat mukana seuraavat sävyt: *baryyttivalkoinen*, *hiekanvaalea*, *hopeanvalkoinen*, *kellertävänvalkoinen*, *liljanvalkoinen*, *maidonvalkoinen*, *skandivianvaalea* ja *tuhkanvaalea*. *Baryyttivalkoinen* kuulosti oudolta; 40 vastaajasta peräti 17 oli vetänyt sanan kohdalle viivan eli ei ollut lainkaan tunnistanut nimitystä. Hajonta oli muutenkin suuri; neljän mielestä sävy oli kaikkein vaalein, kuuden mielestä kaikkein tummin. Nimeä käytetäänkin vain tieteelliseen taksonomiaan perustuvissa värikartastoissa.

Vaaleimpana sävynä ihmiset pitivät *maidonvalkoista*, joka sai numeroarvon yksi 17 kertaa ja arvon kaksi 19 kertaa. Myös *liljanvalkoinen* on selvästi vaalea sävy. Se sai arvon yksi 9 kertaa, arvon kaksi 14 kertaa ja arvon kolme 10 kertaa. Tumminpina pidettiin *kellertävänvalkoista* ja *tuhkanvaaleaa*. *Hiekanvaaleassa*, *hopeanvaaleassa* ja *skandinavianvaaleassa* hajonta oli suuri.

Mustaa luonnehtimassa olivat seuraavat nimet: *gagaatinmusta*, *eebenholtsinmusta*, *hiilenmusta*, *sysimusta*, *syvänmusta*, *tervamusta*, *tussinmusta* ja *yönmusta*. Muutamat informantit ovat vetäneet viivan kaikkiin mustan sävyihin, ja mustan kohdalta hajonta olikin kaikkein suurin. Mustassa ei tosiasiallisesti ole edes erotettavissa monia valoisuuteen perustuvia variantteja, joten tulos on ymmärrettävä. Se, että *hiilenmustaa* pidetään vaaleana sävynä (tosin se ymmärretään myös tummimmaksi mustaksi), johtuu osaltaan siitä, että nimen ajatellaan tulevan hiilen jättämästä harmaasta jäljestä. Toiset pitävät *sysimustaa* kaikkein tumminpina, toiset vaaleimpana mustan sävynä. Sama pätee *yönmustaan*. Nämä värit ovatkin kaunokirjallisia ilmauksia ja ilmaisevat vain mustaa yleensä eivätkä mitään tiettyä sävyä.

Punaista kuvailemassa olivat seuraavat sävyt: *aamuruskonpunainen, englanninpunainen, faluninpunainen, hehkuvanpunainen, häräverenpunainen, korallinpunainen, verenpunainen, revonpunainen*. Myös punaisen kohdalla hajonta oli suuri. Vaaleimmiksi ihmiset kokevat *aamuruskonpunaisen ja korallinpunaisen*, tummimmaksi *häränverenpunaisen*. Paikannimiin perustuvat *englanninpunainen ja faluninpunainen* tuntuivat koehenkilöistä oudolta, *faluninpunaisen* kohdalle peräti 25 informanttia oli vetänyt viivan. Kaikki olivat yksimielisiä siitä, että härän veri on tummempaa kuin tavallinen (ihmisen) veri.

Sinistä luonnehtivia sanoja oli kuusi, ja ne liittyivät tavalla tai toisella veteen: *akvamariinisininen, jäätikönsininen, merensininen, valtamerensininen, vedensininen, välimerensininen*. Informanteista 35 koki *jäätikönsinisen* vaaleimmaksi ja 5 toiseksi vaaleimmaksi sävyksi. Myös *vedensininen* koettiin vaaleaksi. *Merensininen ja akvamariinisininen* kallistuvat tummiksi väreiksi. Sen sijaan *valtamerensinisen* osa vastaajista koki vaaleaksi (arvoja yksi ja kaksi), osa hyvin tummaksi väriksi (arvo kuusi). Syy tähän selviää testin kakkososiossa, jossa *valtamerensinistä* pitää luonnehtia. Joillekin tulee sanasta mieleen mustana myrskyvä meri, toiset ajattelevat Lemmenlaiva-sarjan alkukuvissa välkkyvää vettä.

Vihreää kuvaamassa olivat seuraavat, lähinnä kasveihin liittyvät, nimet: *keväänvihreä, lehdenvihreä, lehmuksenvihreä, niilinvihreä, muratinvihreä, pistaasinvihreä, salaatinvihreä, touonvihreä*. *Pistaasinvihreän ja touonvihreän* tunnisti vain muutama informantti. Vaaleimpana pidettiin *keväänvihreä ja lehdenvihreä*, tummimpina *muratinvihreä*. *Lehmuksenvihreä* kallistui selvästi tumman puolelle. Ilmeisesti *keväänvihreä* liitetään nuoriin, vaaleanvihreisiin versoihin; sama selittää osaltaan *lehdenvihreän* kokemista vaaleaksi. Lehmuksen ja muratin lehdet ovatkin tummanvihreitä, ja nämä kasvit siis tunnetaan hyvin.

Keltaista luonnehtimassa olivat seuraavat kasveihin liittyvät nimet: *banaaninkeltainen, maissinkeltainen, oljenkeltainen, sitruunankeltainen, tähkänkeltainen, vehnänkeltainen ja viininkeltainen*. Vaaleimpana pidettiin *viininkeltaista*, jota tosin monet eivät olleet

tunnistaneet lainkaan. *Vehnänkeltainen* ja *oljenkeltainen* kallistuivat vaalean puolelle. Tummaksi koettiin *banaaninkeltainen* ja *sitruunankeltainen*. Etenkin viljan nimien kohdalla hajonta oli suuri, mikä ei olekaan ihme. Miten moni kaupunkilainen erottaa lajikkeet toisistaan?

Ruskeaa kuvailevat määritteet löytyivät joko kasveista tai juomista: *kaakaonruskea*, *kaarnanruskea*, *kahvinruskea*, *kastanjanruskea*, *maitokahvinruskea*, *suklaanruskea* ja *tammenruskea*. Selvästi vaaleimmaksi koettiin *maitokahvinruskea*, jonka yhtä lukuun ottamatta kaikki informantit olivat merkinneet *kahvinruskeaa* vaaleammaksi. Kysyessäni syytä toisinajattelija selitti käyttävänsä kermää kahvin joukossa, joten maitokahvi on "tavallista" kahvia tummempaa. *Kahvinruskea* koettiin selvästi tummaksi väriksi. *Kaakaonruskea* kallistui vaalean puolelle, ja kaikki informantit olivat yksimielisiä siitä, että se on vaaleampaa kuin *suklaanruskea*. Kasvimaailmaan liittyvissä sanoissa hajonta oli suurempi.

5.3. Värien tunnistus ja luonnehdinta

Liitteestä kolme ilmenee, miten eri informantit ovat tunnistaneet värejä. Tunnistettavia värejä oli 30. Naiset tunnistavat värejä selvästi paremmin kuin miehet. Naisten keskiarvoksi muodostui 16,95 ja miesten 7,9. Vähiten tunnistanut nainen tunnisti 6 väriä, eniten 29. Miehillä vastaavat luvut ovat 2 ja 15.

Naisista valtaosa on äidinkielenopettajaksi opiskelevia. Mukana olleet kolme vaatetusalan ihmistä tunnistivat vähemmän värejä kuin äidinkielen ihmiset. Vaatetusalan opintoihin kuuluu muun muassa värioppia, ja koska alalla ollaan tekemisissä tekstiilien kanssa, olisi odottanut, että vaatetuslinjalaiset olisivat asiantuntijoita värien suhteen. Tosin aineisto on niin pieni, ettei pitkälle meneviä päätöksiä voi tehdä, mutta näyttää siltä, että kielen kanssa tekemisissä olevat ihmiset ovat muita kiinnostuneempia myös väriennimistä. Ero näkyy vielä selvemmin luonnehdintojen laajuudessa: siinä missä äidinkielenopettaja kuvailee kaikki miellelyhtymät, tyytyvät muut yhden sanan luonnehdintaan. Yksi vaatetusalan

informanteista olikin merkinnyt kommentiksi, että näkee kyllä värin mielessään, muttei osaa kuvailla sitä sanallisesti. Mikäli naisten ammattijakauma olisi erilainen, ero miehiin saattaisi tasoittua merkittävästi.

Tunnistettavat ja kuvailtavat värit olivat seuraavat: *pellavabeige, laventelilila, valtamerensininen, ulapanvihreä, lohenkeltainen, udunharmaa, sähkönsininen, perhosensininen, diplomaatinsininen, prinsessansininen, horisontinsininen, nutria, viininkeltainen, sarokinruskea, englanninpunainen, niilinvihreä, napolinkeltainen, lasuurinsininen, milorinsininen, pariisinvihreä, savu, terra, aurora, isabella, camel, celadon, myyrä, ecru, jade ja khaki.*

Ainoastaan *celadonia* (=seladoninvihreä) ei tunnistanut kukaan informanteista. Listalla on 19 kaksiosaista nimeä, joissa kaikissa perusosana on perusväri, ja 11 uutta yhdistämätöntä väriä. Nimitys on helpommin mielletävissä, mikäli perusosana on väri. Kaksiosaiset nimet tunnistettiin huomattavasti useammin kuin uudet yhdistämättömät värit. Monet yhdistämättömät värit olivat tuttuja vain kahdelle tai kolmelle ihmisille. Lisäksi luonnehdinnat osoittavat, että vaikka nimi kuulostaa tutulta, informantti ei tosiasiassa tiedä miltä väri näyttää. Esimerkiksi *jadea* kuvaillaan sekä punaiseksi että vihreäksi. Vaikka *isabellan* on tunnistanut kahdeksan informanttia, vain yksi myös luonnehtii sitä, ja "musta tukka ja silmille hyppivät punaiset huulet" kuulostaa enemmän sanan tuottamalta mielleyhtymältä kuin värin kuvailulta. Veteen liittyvät ja yleensäkin siniset värit ovat tuttuja, ja niitä on myös helppo luonnehtia. Sen sijaan paikannimet tuntuvat vierailta.

Vaikka tehtävänanto olisi mahdollistanut värin määrittelemisen vastakohdan kautta, tätä keinoa ei käytetty mistään väristä. Värit eivät olekaan toistensa vastakohtia vaan antonyymisuhteessa toisiinsa, eli jos väri on punainen, se ei voi yhtäaikaisesti olla sininen (Hakanen 1973: 46). *Englanninpunainen* määriteltiin juuri kiellon kautta "puhdas punainen, ei pinkki eikä tummanpunainen".

Tavallisin tapa vertailuun perustuvan värin kuvailuun olikin kertoa, minkä värien intersektioon se kuuluu tai jotakin sen kylläisyydestä ja valoisuudesta. Esimerkiksi *sähkönsininen* on "erittäin kirkas ja voimakas sininen", "shokeeraavan sininen, kirkas sininen", "keskitumma, kylmä", "aika vaalea, mutta voimakas", "räikeänsininen ja hehkuva", "aggressiivinen". *Ulapanvihreä* "vihreä, jossa on sininen sävytys", "syvänsininen, jossa voi olla jotakin siniseen viittaavaa", "vihreänsininen, enemmän vihreää mukana", "vihreän sininen", "sinisen ja vihreän sekoitus, tumma", "turkoosinvihreä". Vaikka väri kuvaillaan intersektion avulla, ovat kaikki informantit yksimielisiä siitä, että sävy on lähempänä vihreää kuin sinistä.

Värin voi myös liittää synonyymiin tai kuvailla toisen värin avulla: *pellavabeige* "ei eroa luonnonvalkoisesta", *valtamerensininen* "melkein turkoosi", *ecru* "luonnonvalkoinen", *pariisinvihreä* "havunvihreä", *niilinvihreä* "kaislanvihreä", *perhosensininen* "hieman vähemmän räiskyvä kuin edellinen (= sähkönsininen)", "lähellä prinsessansinistä", *englanninpunainen* "palopostinpunainen", *viininkeltainen* "burgundinpunainen".

Väriä voi myös verrata johonkin entiteettiin: *pellavabeige* "samanvärisen kuin valkaisen puuvilla", "niinkuin meidän verhot", "pellavakankaan värinen", *englanninpunainen* "katso Englannin lippu", "risti", "englantilaisen puhelinkopin värinen", "Englannin lipussa ja kuningashuoneen väreissä", "kruunussa", "sotilastakit Englannissa", "skottiruutuhameet", *viininkeltainen* "valkoviini", "hedemäisen valkoviinin värinen", *savu* "laseissa on tämä väri", *diplomaatinsininen* "liituraitapuku", "diplomaattiauton rekisterikilpi", "diplomaattien autot", "Mersu", *jade* "punainen, tietokonepelissä on tällainen", "puusysteemi", *khaki* "Intian armeijan puku", "armeijan rääsy", *nutria* "rämemajava", *sarokinruskea* "Fiat 127", *perhosensininen* "Sinisiiven värinen", *prinsessansininen* "prinsessa Ruususen puvun väri", *laventelilila* "ranskanpastillien väri".

Väreistä syntyy myös voimakkaita mielleyhtymiä: *udunharmaa* "harsomainen harmaa, kuin kesäyö jolloin kaste nousee tai laskee, tulee aavemainen olo", *diplomaatinsininen* "arvokkaan väri", "virallinen", *laventelilila* "tulee tuoksu mieleen", "vaalea lila, vanhojen

naisten väri", *isabella* "musta tukka ja silmille hyppivät punaiset huulet",
valtamerensininen "myrskyinen", "Titanic uppoaa", *viininkeltainen* "siviiliaamu".

6. PÄÄTÄNTÖ

Värejä on tutkittu sekä niiden fysikaalisten ominaisuuksien että havaittavuuden kannalta. Lisäksi kielitieteilijät ovat kiinnostuneet väriennimityksistä, joka onkin otollinen aihe, sillä väriennimet ovat suhteellisen helposti rajattava sanakenttä. Toisaalta kenttä kasvaa ja muuttuu koko ajan.

Värien havaitseminen on universaalipiirre, eli tiettyjen primaarivärien ytimet erottuvat muita paremmin. Eri kielten väriennimityssysteemit eivät kuitenkaan vastaa toisiaan, sillä nimeämiseen vaikuttavat myös muut seikat, kuten esimerkiksi kulttuuriympäristöstä riippuva nimeämisen tarve. Teknisesti kehittymättömien ja pienten kansojen kielissä on vähemmän sellaisia nimiä, joilla voidaan viitata minkä tahansa objektin väriin.

Suomen perusväriennimet poikkeavat muodostus- ja ajattelutavaltaan germaanisten kielten perusväreistä, mutta väriennimityssysteemi täydentyy länsieurooppalaisten kulttuurikielten tarjoamien mallien mukaan. Itämerensuomalaisten kielten primaari täydentymissysteemi on *hiirenkarvainen* ja *hiirenvärinen* -tyyppi, mutta nykysuomessa on germaanisten kielten *hiirenharmaa*-tyyppi produktiivisempi. Eurooppalaisesta kulttuuritraditiosta on omaksuttu aiheperäisten ja vertailuun perustuvien nimitysten sanakenttä. Jopa perusvärejä lähinnä olevat *oranssi*, *violetti* ja *turkoosi* ovat lainasanoja. Väriennimitysten aihepiirien puolesta suomi on eurooppalainen kieli. Erityisesti tämä näkyy niin sanotussa kaupallisessa värisanastossa.

Tavoitteenani oli tutkia käsityölehtien ja postimyyntiluetteloissa esiintyviä värinimityksiä. Tutkimusaineistonani käytin vuosien 1975 ja 1994 *Suuri Käsityökerho* -lehtiä, vuoden 1994 *Sandra* -lehtiä sekä Anttilan ja Elloksen postimyyntiluetteloita. Kaiken kaikkiaan nimityksiä kertyi 278.

Aineistossa oli eniten aiheperäisiä ja vertailuun perustuvia värejä, ja mikäli uudet yhdistämättömät värit käsitetään niiden ellipseiksi, aiheperäiset ja vertailuun perustuvat värinimitykset muodostavat 70 prosenttia materiaalista. Postimyyntiluetteloissa on enemmän uusia, yhdistämättömiä värejä kuin käsityölehdissä. Osittain tämä johtuu tilansäästöstä, mutta toisaalta voidaan myös ajatella, että kieli koodaa tärkeät asiat mahdollisimman tiiviisti. Vuoden 1975 käsityölehdissä puhuttiin *vaaleasta sinistä* ja *vaaleasta punaisesta*. Nytemmin kumpikin sanaliitto on vakiintunut yhdyssanaksi. Perusvärien kenttä on sulkeinen, joten niiden osuus jäi pakostakin pieneksi. Intersektioon, valoisuuteen ja kylläisyyteen viittaavia nimityksiä voidaan käytännössä muodostaa milteipä rajattomasti, mutta tässä aineistossa niiden yhteenlaskettu osuus jäi 21 prosenttiin, joten ainakin käsityölehdissä ja postimyyntiluetteloissa suositaan aiheperäisiä ja vertailuun perustuvia nimiä.

Värit ovat peräisin ympäristöstämme, ja voimme löytää sieltä tyypillisen värisiä esineitä, joita varten meillä on jo sanat, joten on ymmärrettävää, että käytämme näitä sanoja apuna värien luonnehtimisessa. Suosituin aihepiiri on kasvimaailma, josta ovat peräiset esimerkiksi sellaiset ilmaukset kuin *pähkinänruskea* ja *aprikoosi*. Myös ruoka-, mauste- ja nautintoaineista muodostetut nimet ovat suosittuja. Tähän samaan ryhmään kuuluvat kaikki kulttuurituotteista tai tarustosta peräisin olevat nimet. Monissa euroopan kielissä vanhimpia ja yleisempiä ovat sellaista värinimitykset, joiden alkuosa on metallin tai mineraalin nimitys. Myös väriaineet, paikannimet, ihminen itse sekä luonto ja luonnonilmiöt ovat pohjana värejä nimettäessä.

Kukapa ei haluaisi punata huuliaan *kalypsolla* ja vangita Odysseusta luokseen? Harva vain tietää kalypsonpunaisen tehon tai edes sitä, millaista sävyä *kalypsonpunaisella* tarkoitetaan. Vertailuun perustuva systeemi toimii viestinnällisesti hyvin, mikäli verrattavalla entiteetillä on tyypillinen vakioväri. Jo niinkin tavalliselta kuulostava väri kuin *appelsiininkeltainen* voidaan käsittää joko oranssiksi tai kirkkaankeltaiseksi. Käsityölehtien ja postimyyntiluetteloiden houkuttelevalta ja siten myyvältä kuulostavat väri-ilmaukset synnyttivät kyllä informanteissa voimakkaita mielle yhtymiä, mutta siitä huolimatta informantit eivät tienneet,

millaista väriä jollakin nimellä tarkoitetaan. Nimitys on helpoimmin mielettävissä, mikäli perusosana on väri. Kaksiosaiset nimet on helpompi mieltää kuin uudet yhdistämättömät värit. Veteen liittyvät ja yleensäkin siniset värit ovat tuttuja, ja paikannimet kaikkein vieraimpia.

Kaupallista värisanastoa olisi mielenkiintoista tutkia enemmänkin nimenomaan siltä kannalta, miten ihmiset ymmärtävät vertailuun perustuvia nimityksiä.

LÄHTEET

Aineslähteet:

Anttilan postimyyntiluettelo 1994.

Elloksen postimyyntiluettelo 1994.

Sandra. Vuosikerta 1994. Helsinki.

Suuri Käsiyökerho. Vuosikerta 1975. Helsinki.

Suuri Käsiyökerho. Vuosikerta 1994. Helsinki.

Muu kirjallisuus:

BERLIN, RENT—KAY, PAUL 1969: Basic Color Terms. Their
Universality and Evolution. (University of California Press.)

COLUSSI, BIORGIO 1977: Suomalais—italialainen sanakirja. Porvoo.

CORDER, S. PIT 1976: Miten kielitiedettä sovelletaan. Suomalaisen
Kirjallisuuden Seuran toimituksia 321. Pieksämäki.

EVERI, KARI 1985: Suomi—ranska sanakirja. Porvoo.

von FIEANDT, KAI 1950: Havaintopsykologia. Turku.

von FIEANDT, KAI 1972: Havaitsemisen maailma. 2., uusittu laitos.
Porvoo.

GREENE, JUDITH 1977: Ajattelu ja kieli. Espoo.

HAKANEN, AIMO 1973: Adjektiivien vastakohtasuhteet
suomen kielessä. Forssa.

HAKULINEN, AULI—LEINO, PERTTI 1983: Nykysuomen
rakenne ja kehitys. Pieksämäki.

KAY, PAUL & McDANIEL, CHAD K. 1978: The linguistic
significance meanings of basic color terms. —Language 54:3.

KORNERUP, ANDREAS—WANSCHER, JOHAN ERIK 1961: Värien
kirja. (suomeksi toimittanut Kaarle Hirvonen). Porvoo.

KOSKI, MAUNO 1983: Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 391. Savonlinna.

LINELL, PER 1978: Människans språk. Lund.

LYONS, JOHN 1977: Semantics 1—2. Cambridge.

PALMER, F.R. 1982: Semantics. 2. painos. Cambridge.

Nykysuomen sanakirja I—III. 6. painos. Porvoo 1978—1990.

NYLÈN, BO 1992: Suomen ja Pohjolan kasvit. Porvoo.

RIHLAMA, SEppo 1990: Värioppi. 4., tarkistettu painos. Hanko.

ROSCH, ELEONOR 1978: Cognition and Categorization. Hillsdale.

SCHIPPAN, THEA 1972: Einfurung in die Semansilogie. 2. painos.
Leipzig.

SCHUMANN, WALTER 1979: Jalokivet ja korukivet. Helsinki.

SCHUMANN, WALTER 1989: Kivet ja mineraalit. 4. painos. Keuruu.

von STRENG, ADOLF 1955: Latinalais—suomalainen s a n a k i r j a . 2 .
painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1986.
Helsinki.

WHORF, BENJAMIN LEE 1956: Language, Thought, and Reality.
Toim. John B. Case. Cambridge.

VEDEL, HELGE 1977: Välimeren puut ja pensaat. Espoo.

Muut lähteet:

KEIPI, LAURA 1957: Itämerensuomalaisten kielten väriennimet.
Pro gradu -työ. (Säilytteillä Helsingin yliopistossa.)

NORVANNE, JUHA 1993: Värien toissijainen käyttö. Pro gradu -työ.
(Säilytteillä Helsingin yliopistossa.)

RUTH, OIVA 1957: Suomen kielen värien nimet. Pro gradu -työ.
(Säilytteillä Helsingin yliopistossa.)

LIITE 1.

SKL -75 = vuoden 1975 Suuri käsityökerho -lehti, S = Sandra, A = Anttilan postimyyntiluettelo, E = Elloksen postimyyntiluettelo
 SKL -94 = vuoden 1994 Suuri käsityökerho -lehti

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
aallonsininen			X		
aamuruskonpunainen	X				
absintinkeltainen		X			
absintinvihreä		X			
akvamariininsininen		X			
alumiinivärinen		X			
aramantinpunainen		X			
anemoone		X			
anemoonensinertävä	X				
aniliininpunainen	X				
antrasiitinharmaa		X	X		
antrasiitinvärinen		X			
aqua					X
aquansininen					X
aprikoosi	X	X	X	X	X
aprikoosinsävyinen			X		
auringonkeltainen			X		
banaaninkeltainen		X			
beige	X	X	X	X	X
beigenruskea		X			
beigenvärinen			X		
briljantinvihreä		X			
capriinsininen		X			
curry		X	X		X
currynkeltainen		X			X
denim					X
denimsininen					X

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
ecru		X	X	X	
englanninpunainen		X			
farkunsininen					X
flamingonpunainen		X			
fuksiä		X			
fuksianpunainen		X	X		
gagaatinmusta		X			
grafiitti					X
harmaa	X	X	X	X	X
harmaanruskea			X	X	
harmaansininen			X		
harmaansävyinen		X	X		
harmaanvihreä		X	X		
havu		X			
havunvihreä		X	X		
hehkuvanpunainen		X			
helmenharmaa		X			
hempeä ro(o)sa					X
hempeä pinkki	X		X		X
hiekkä		X			X
hiekankellertävä			X		
hiekanruskea		X			
himmeämpunainen		X			
himmeänsininen		X			
hopea		X			
hopeanharmaa		X			
hopeanvalkoinen		X			
hunaja		X			
hunajankeltainen			X		
hunajanvaalea		X			

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
ihonvärinen		X			
indigonsininen		X			X
intiankeltainen		X			
isabella		X			
isabellanvalkoinen		X			
jadenvihreä					
joulunpunainen	X				
jäälinnunsininen		X			
kaakao		X		X	
kaarnanruskea		X			
kadetinsininen		X			
kaislanvihreä		X	X		
kahvinruskea		X			
kalypsonpunainen		X			
kameli				X	X
kanariankeltainen		X			
kaneli			X	X	X
kanelinruskea		X	X		
kanerva			X	X	X
kanervanpunainen		X	X		
kanervanruskea		X	X		
karamelli					
karamellinpunainen		X			
karhuvatunpunainen			X		
karhuvatukka					
karpalo					
kastanja		X			
kastanjanruskea	X	X			
kellanbeige					
kellanhvihreä	X				

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
keltainen	X	X	X	X	X
keltaoranssi	X	X			
kerma		X		X	X
kermanvärinen	X				
keskiharmaa		X			
keskiruskea		X			
keskipunainen	X		X		
keskivihreä		X			
khaki		X	X		X
khakinvihreä		X			X
khakinuskea					X
kirsikanpunainen	X	X			
kirsikka					X
kitti				X	X
kitinvalkoinen		X			
kirkkaankeltainen		X			
kirkkaanpunainen	X	X	X		
kirkkaansininen	X	X		X	
kittibeige		X			X
kivenruskea		X			X
koralli			X	X	X
crookuksenvärinen	X			X	
kullanruskea	X				
kulta	X	X		X	X
kuninkaansininen		X			
kupari			X		
kuparinruskea		X			
laakerilehdenvihreä		X			
laivastonsininen	X	X	X		
laventeli		X			X

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
laventelilila		X			
lehdenvihreä		X			
lehmuksenvihreä	X	X			
leinikinkeltainen		X			
lemmikinisininen		X			
lempeä ro(o)sa				X	
li(i)la	X	X	X	X	X
li(i)lanro(o)sa				X	
lohi		X			
lohenpunainen		X	X		
luonnonvalkoinen	X	X	X	X	X
luonnonvärinen				X	
luumu					X
luumunpunainen		X			
luumunisininen		X			
magenta		X			
mahonginruskea		X			
maissi				X	
maissinkeltainen		X			
malissali(i)la		X			
mansikanpunainen	X		X		
manteli	X	X			
mariini					X
mariinisininen					X
mehevänkeltainen		X			
meloni			X		
meloninpunainen			X		
meloninsävyinen			X		
merensininen		X			
merenvihreä		X			

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
mesimarja				X	
messinginvärinen			X		
messinki			X		X
metallinhohtoinen		X			
mimoosankeltainen		X			
minttu		X			
mintunvihreä		X			
musta	X	X	X	X	X
mustikanvärinen	X				
myyrä					X
nature					X
neonkeltainen		X			
nougat					X
nugaa					X
nutria					X
ohrankeltainen		X			
okrankeltainen		X	X		
oliivi	X	X	X		X
oliivinvihreä	X	X	X		X
oljenkeltainen		X			
oranssi	X	X	X	X	X
oranssinkeltainen	X				
oranssinpunainen	X				
paprika					X
pastellinsävyinen		X	X		
pehmeänruskea		X			
pellava		X		X	X
pellavabeige					X
pellavanruskea					X
pellavanvaalea		X	X		

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
pellavanvärinen	X				
perhosensininen		X			
persikka		X		X	
petrolinsininen	X	X	X		X
pihlajanmarja				X	
pinkki		X	X	X	X
pistaasi		X	X		
prinsessansininen		X			
pronssi					X
puhtaanvalkoinen	X				
punahonka		X			
punainen	X	X	X	X	X
punali(i)la		X			
punaruskea	X				
punertava	X				
puolukka					X
puolukkapuuronpunainen	X				
purppura		X			
puuteri				X	X
pähkinäruskea	X	X			
ro(o)sa	X	X	X		X
ruoste					X
ruosteenruskea	X		X		
ruostepunainen			X		
ruskea	X	X	X	X	X
ruusu		X			
ruusunpunainen	X	X			X
ruusupuu			X		
saharanruskea		X			
sahrami			X		

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
sameankeltainen		X			
sammaleenvihreä	X	X			
savu				X	
savunsininen		X	X		
seladonivihreä		X			
shampanjanvaalea			X		
sininen	X	X	X	X	X
sinapinkeltainen		X			
sinappi					X
sinertävä	X	X			
sinipunainen	X				
siniharmaa	X				
sinili(i)la		X			
sitruunankeltainen	X	X			
smagardinvihreä		X			
suklaanruskea	X	X			
sumunvihreä		X			
syklaami			X		
syklaaminpunainen			X		
syreeninvärinen	X		X		
sähkösininen		X	X		
taivaansininen		X			
terra	X	X		X	X
terranpunainen		X			
teräksenharmaa		X			
tiili				X	
tulppaanipunainen	X				
tumma harmaanvihreä		X			
tumma havunvihreä		X			
tummahkosininen		X			

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
tumma kaarnanruskea				X	
tumma li(i)la					X
tumma ro(o)sa					X
tummanruskea	X				
tummanpunainen	X		X		
tummansininen	X		X	X	X
tummanvihreä	X		X		
tumma oranssi			X		
turkoosi	X	X	X	X	X
turkoosinvihreä		X			
udunharmaa		X			
vaalea	X	X			
li(i)la		X			
vaaleankeltainen	X	X			
vaalea ruosteenruskea				X	
vaaleanruskea	X	X			
vaaleansininen	X	X			
vaalea siniharmaa				X	
vaaleanpunainen	X	X			
vaaleanoranssi		X			
vaalea ro(o)sa					X
vaalea turkoosi				X	
vaalea terrakotta					X
vaaleanvihreä	X			X	X
vaalea viini					X
vaalea viininpunainen					X
vadelma		X			X
vadelmanpunainen		X			X
valkoinen	X	X	X	X	X
vanharo(o)sa		X	X		X

Väri	SKK -75	SKK -94	S	A	E
vaniljankeltainen	X				
vedensininen				X	
vedenvihreä	X	X	X		X
vehnänkeltainen		X			
vihreä	X	X	X	X	X
vihreänkeltainen	X				
viidakonvihreä		X			
viini				X	X
viininpunainen	X	X	X		
violetti	X	X	X	X	
välimerensininen		X			
YHTEENSÄ	74	171	78	47	81

LIITE 2.
TUTKIMUSLOMAKE

1. nainen 2. mies

3. ikä _____

4. ammatti/ oppilaitos ja linja _____

Järjestä seuraavat värit vaaleimmasta tummempaan (esim. sininen____, tumman-
sininen____, vaaleansininen_____).

5. baryyttivalkoinen____, hiekanvaalea____, hopeanvalkoinen____, kellertävänval-
koinen____, liljanvalkoinen____, maidonvalkoinen____, skandivaavianvaalea____,
tuhkanvaalea_____

6. gagaatinmusta____, eebelholtsinmusta____, hiilenmusta____, sysimusta____,
syvänmusta____, tervamusta____, tussinmusta____, yönmusta_____

7. aamuruskonpunainen____, englanninpunainen____, faluninpunainen____, heh-
kuvanpunainen____, häränverenpunainen____, korallinpunainen____, verenpu-
nainen____, revonpunainen_____

8. akvamariininsininen____, jäätikönsininen____, merensininen____, valtameren-
sininen____, vedensininen____, välimerensininen_____

9. keväänvihreä____, lehdenvihreä____, lehmuksenvihreä____, niilinvihreä____,
muratinvihreä____, pistaasinvihreä____, salaatinvihreä____, touonvihreä_____

10. banaaninkeltainen____, maissinkeltainen____, oljenkeltainen____, sit-
ruunankeltainen____, tähkänkeltainen____, vehnänkeltainen____, viininkel-
tainen_____

11. kaakaonruskea____, kaarnanruskea____, kahvinruskea____, kastanjanrus-
kea____, maitokahvinruskea____, suklaanruskea____, tammenruskea_____

Alleiviivaa tai rengasta seuraavasta listasta ne värit, jotka tunnistat. Luonnehdi niitä värejä, joita pystyt kuvailemaan (esim. hehkuvanpunainen = hyvin kirkas ja voimakas punainen, vaaleanpunaisen vastakohta, jäätikönsininen = kylmä sininen, hyvin vaalea sininen, leijonankeltainen = leijonanruskea, samanvärisen kuin leijonan harja).

pellavabeige

niilinvihreä

laventelila

napolinkeltainen

valtamerensininen

lasuurinsininen

ulapanvihreä

milorinsininen

lohenkeltainen

pariisinvihreä

udunharmaa

savu

sähkönsininen

terra

perhosensininen

aurora

diplomaatinsininen

isabella

prinsessansininen

camel

horisontinsininen

celadon

nutria

myyrä

viininkeltainen

ecru

sarokinruskea

jade

englanninpunainen

khaki

LIITE 3.

Taulukko 6. Naisinformantit

Koodi	ikä	ammatti/opinto- linja	tunnistanut värejä (30)
N1	27	äidinkielen opettaja	20
N2	24	äidinkielen opettaja	16
N3	29	äidinkielen opettaja	6
N4	24	äidinkielen opettaja	16
N5	24	äidinkielen opettaja	8
N6	23	äidinkielen opettaja	18
N7	24	äidinkielen opettaja	28
N8	24	äidinkielen opettaja	16
N9	26	äidinkielen opettaja	6
N10	25	äidinkielen opettaja	26
N11	41	äidinkielen opettaja	20
N12	38	äidinkielen opettaja	26
N13	25	äidinkielen opettaja	18
N14	23	äidinkielen opettaja	29
N15	28	logistiikka	20
N16	23	vaatetusala	9
N17	20	vaatetusala	8
N18	43	ompelija	10
N19	24	graafinen suunnittelija	13
N20	22	lähihoitaja	26
		KESKIARVO	16,95

Taulukko 7. Miesinformantit

Koodi	ikä	ammatti/opinto -linja	tunnistanut värejä (30)
M1	30	äidinkielen opettaja	12
M2	24	äidinkielen opettaja	4
M3	21	matematiikka	15
M4	23	sähköala	8
M5	29	logistiikka	5
M6	18	ravintolakokki	10
M7	24	ravintolakokki	7
M8	19	metsäkoneenkulj.	9
M9	28	taksinkuljettaja	8
M10	21	musiikki	7
M11	22	ekonomi	11
M12	17	painaja	5
M13	18	painaja	6
M14	48	työnjohtaja	4
M15	24	logistiikka	2
M16	24	hitsaaja	6
M17	17	sähköala	7
M18	26	historia	12
M19	22	historia	9
M20	31	varastomies	11
		KESKIARVO	7,9